

บทที่ 3

หน้าที่ และปัญหาของรัฐในการจัดหาทุนความแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทย

ในบทนี้จะทำการศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐในการจัดหาทุนความแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในการคดีอาญาตามรัฐธรรมนูญและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากระบบการจัดหาทุนความแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในปัจจุบัน

3.1 หน้าที่ของรัฐในการจัดหาทุนความแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทย

3.1.1 หน้าที่ของรัฐตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

(1) หน้าที่ของรัฐในการจัดหาทุนความแก่ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน

หลังจากที่ประเทศไทยได้มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เป็นกฎหมายแม่บท ในการกำหนดหน้าที่แก่รัฐในการจัดหาทุนความแก่ผู้ต้องหาในกรณีที่ผู้ต้องหาไม่อาจหาทุนความแก่ได้ด้วยตนเองดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 ฉะนั้น เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าว และการให้ความช่วยเหลือผู้ต้องหาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาใหม่ และได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 20) พ.ศ. 2542 โดยได้บัญญัติหน้าที่ของรัฐในการจัดหาทุนความแก่สำหรับผู้ต้องหาที่ยากจนไว้ในมาตรา 134 ทวิ ว่า

“ในคดีที่ผู้ต้องหาอายุไม่เกิน 18 ปี ในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา* ก่อนเริ่มถาม

* กรมอัยการ (สำนักงานอัยการสูงสุด) เคยให้ความเห็นว่า “การแจ้งข้อหา” คือ การแจ้งให้ผู้ต้องหาทราบว่าถูกกล่าวหาว่ากระทำการใดซึ่งเป็นความผิด (อัยการนิเทศ เล่มที่ 7 พ.ศ. 2484 หน้า 148) แต่ทั้งนี้ผู้เห็นว่าคำพิงการแจ้งเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ผู้ต้องหาทราบดีก่อนยังไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้ต้องหาเข้าใจข้อหาได้ดี การแจ้งข้อหาที่ถูกต้องและสมบูรณ์ คือ การแจ้งเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ผู้ต้องหาได้ทราบดีก่อนและต้องยืนยันให้ผู้ต้องหาทราบด้วยว่าการกระทำของผู้ต้องหาเข้าข่ายการกระทำความผิดฐานใด สำหรับผลของการไม่แจ้งข้อหา คือ จะใช้คำให้การ

คำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้รัฐจัดหาทนายความให้ การจัดหาทนายความตามวรรคหนึ่งให้พนักงานสอบสวนปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขตามที่กำหนดในกฎกระทรวง และให้ทนายความที่รัฐจัดหาได้รับเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายตามระเบียบที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง”

ประมวลกฎหมายอาญาลบก่อนแก้ไขใหม่ กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ในการจัดหาทนายความแก่ผู้ต้องหาที่อายุไม่เกิน 18 ปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหาเท่านั้น โดยก่อนเริ่มสอบปากคำให้พนักงานสอบสวนถามว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มี พนักงานสอบสวนจะแจ้งไปยังสภาทนายความเพื่อให้จัดหา “ทนายความอาสา”^{*} เข้าฟังการสอบปากคำนั้น²

ในทางปฏิบัติ ก่อนที่จะพบทนายความ ผู้ต้องหาต้องแจ้งแก่พนักงานสอบสวนก่อนว่าจะพบทนายความท่านใด³ หากผู้ต้องหาไม่สามารถหาทนายความได้ด้วยตนเอง ผู้ต้องหาสามารถร้องขอให้พนักงานสอบสวนจัดหาทนายความมาให้คำปรึกษาแนะนำได้ พนักงานสอบสวนจะแจ้งไปยังผู้มีหน้าที่จัดหาทนายความอาสาซึ่งกำหนดไว้ดังนี้ ในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นหน้าที่ของนายกสภาทนายความ (หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย) ในต่างจังหวัดเป็นหน้าที่ของกรรมการบริหารสภาทนายความประจำภาคหรือประธานทนายความจังหวัดแล้วแต่กรณี เมื่อจัดหาทนายความได้แล้วให้แจ้งแก่พนักงานสอบสวนทราบโดยเร็วการแจ้งนั้นให้ทำเป็นหนังสือกำหนดวัน เวลา และสถานที่ที่จะสอบปากคำผู้ต้องหา เว้นแต่ในกรณีเร่งด่วนสามารถแจ้งทางโทรศัพท์ หรือเครื่องมือสื่อสารชนิดอื่นก็ได้และให้พนักงานสอบสวนบันทึกการแจ้งไว้

ของผู้ต้องหาเป็นพยานยืนยันผู้ต้องหาไม่ได้ แต่ไม่ถึงกับการสอบสวนนั้นเสียไป (จิตติ ดิงศักดิ์, หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1250 / 2521)

* ทนายความอาสา หมายความว่า ทนายความอาสาให้คำปรึกษาและเข้าฟังการถามคำให้การผู้ต้องหาที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา

² คำสั่งสภาทนายความที่ 103 / 2543 เรื่อง ระเบียบสำนักงานสิทธิมนุษยชนว่าด้วยการดำเนินงานตามโครงการทนายความอาสาให้คำปรึกษาและเข้าฟังการถามคำให้การผู้ต้องหา (ผู้ต้องหาที่อายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา) พ.ศ. 2543

³ บันทึกกรมตำรวจที่ 0610 / 11611 ลงวันที่ 21 กันยายน 2527 เรื่อง คำแนะนำแนวทางปฏิบัติในการพบและปรึกษาทนาย การเยี่ยม การรักษาพยาบาล และการสืบพยานไว้ก่อน ตาม พ.ร.บ.แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับ 15) พ.ศ. 2527

จำนวนทนายความที่เข้าฟังการสอบปากคำจะต้องมีอย่างน้อย 1 คน ต่อ 1 คดี แต่ในคดีที่มีผู้ต้องหาหลายคนหรือเป็นคดีสำคัญก็ให้จัดหาทนายความเข้าฟังการสอบปากคำตามความจำเป็นและความเหมาะสม

นอกจากได้รับความช่วยเหลือจากสภานายความแล้วก็ตาม ผู้ต้องหาสามารถขอรับความช่วยเหลือจากองค์กรทางกฎหมายต่าง ๆ เช่น กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ , เนติบัณฑิตยสภา , คณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจะเข้าไปช่วยเหลือให้คำปรึกษาและดำเนินการต่าง ๆ อันเป็นการช่วยเหลือโดยอาสาสมัครเพื่อความเป็นธรรมในสังคม⁴

ทนายความอาสาที่เข้าฟังการสอบปากคำผู้ต้องหา ไม่มีหน้าที่ตอบคำถามแทนผู้ต้องหา เว้นแต่ ในกรณีที่คำถามไม่ชัดเจน ทนายความอาจขอให้พนักงานสอบสวนอธิบายหรือชี้แจงเพิ่มเติมได้ หากทนายความเห็นว่าการสอบปากคำนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย ทนายความสามารถคัดค้านหรือทักท้วงการสอบปากคำนั้นได้ ทั้งนี้ ให้พนักงานสอบสวนจดข้อคัดค้านหรือข้อทักท้วงไว้ด้วย หรืออาจให้ทนายความยื่นคำคัดค้านหรือคำทักท้วงเป็นหนังสือเพื่อรวบรวมไว้ในสำนวนการสอบสวน

แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ หากผู้ต้องหาไม่ประสงค์จะให้ มีทนายความเข้าฟังการสอบปากคำพนักงานสอบสวนก็สามารถดำเนินการสอบสวนไปได้โดยไม่ต้องมีทนายความร่วมด้วยได้⁵

สำหรับ ผู้ต้องหาอายุที่อายุเกินสิบแปดปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา นั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามิได้กำหนดหน้าที่แก่รัฐในการจัดหาทนายความให้ แต่ในทางปฏิบัติ ผู้ต้องหาที่มีอายุเกิน 18 ปี สามารถขอความช่วยเหลือจากองค์กรให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายอื่นได้

แต่อย่างไรก็ดี เพื่อความเสมอภาคและเป็นธรรมแก่ผู้ต้องหาที่อายุเกิน 18 ปี จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาใหม่ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวล

⁴ ณรงค์ ใจหาญและปรเมศวร์ อินทรชุมนุม, รายงานการสัมมนาเรื่อง โครงการสัมมนาวิสัยทัศน์และทิศทางการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย, วารสารนิติศาสตร์, ปีที่ 30, ฉบับที่ 3, กันยายน 2543

⁵ ข้อตกลงระหว่างสำนักงานตำรวจแห่งชาติกับสภานายความ เรื่อง แนวทางปฏิบัติกรณีผู้ต้องหาใช้สิทธิให้ทนายความเข้าฟังการสอบปากคำของตนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 241

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2547 ให้ยกเลิกความในมาตรา 134 ทวิ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 20) พ.ศ. 2542 และให้ใช้ความในมาตรา 134 / 1 แทน⁶ ดังนี้

“ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาไม่เกินสิบแปดปี ในวันที่ พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การ ให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามี หมายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้รัฐจัดหาหมายความให้

ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามี หมายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการหมายความให้รัฐจัดหาหมายความให้^{*}

การจัดหาหมายความตามวรรคหนึ่ง และวรรคสองให้พนักงานสอบสวนปฏิบัติตาม หลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไข ที่กำหนดในกฎกระทรวง และให้หมายความที่รัฐจัดหาให้ ได้รับเงิน รางวัล และค่าใช้จ่ายตามระเบียบที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจาก กระทรวงการคลัง”

เมื่อจัดหาหมายความให้แก่ผู้ต้องหาตามวรรคหนึ่ง วรรคสอง หรือวรรคสามแล้ว ในกรณี จำเป็นเร่งด่วนหากหมายความไม่อาจมาพบผู้ต้องหาได้โดยหมายความมีแจ้งเหตุขัดข้องให้พนักงาน สอบสวนทราบ หรือแจ้งแต่ไม่มาพบตัวผู้ต้องหาในเวลาอันสมควร ให้พนักงานสอบสวนทำการ สอบสวนผู้ต้องหาไปได้โดยไม่ต้องรอหมายความ แต่พนักงานสอบสวนต้องบันทึกเหตุนั้นไว้ใน ตำนวนสอบสวนด้วย

หลักเกณฑ์การจัดหาหมายความแก่ผู้ต้องหานั้น ได้เปลี่ยนจากเดิมที่รัฐมีหน้าที่จัดหา หมายความแก่ผู้ต้องหาแก่ผู้ต้องหาที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีในที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหาเท่านั้น การแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาครั้งนี้ได้เพิ่มหน้าที่แก่รัฐในการจัดหาหมาย ความแก่ผู้ต้องหาในกรณีต่อไปนี้ด้วย

⁶ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547

มาตรา 38

* หน้าที่ในการจัดหาหมายความแก่ผู้ต้องหาที่ไม่มีและต้องการหมายความสำหรับในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก นั้น กฎหมายกำหนดให้ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนด 180 วัน นับถัดจากวันประกาศราชกิจจานุเบกษา (พระราชบัญญัติ แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 มาตรา 2)

1) ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาไม่เกินสิบแปดปี ในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การ ให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้รัฐจัดหาทนายความให้โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้ต้องหาต้องการทนาย ความหรือไม่

2) ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการทนายความ ให้รัฐจัดหาทนายความให้

หากพนักงานสอบสวนไม่ถามผู้ต้องหาถึงการมีทนายความหรือสอบถามแล้วแต่ไม่จัดหาทนายความให้จะมีผลให้การสอบสวนไม่ชอบด้วยกฎหมายอันจะทำให้พนักงานอัยการไม่มีอำนาจฟ้องตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 120 หรือไม่ ในกรณีดังกล่าวได้มีการบัญญัติไว้ในมาตรา 134/4 วรรคท้ายว่า ถ้อยคำใดๆที่ผู้ต้องหาให้ไว้ต่อพนักงานสอบสวนจะใช้เป็นพยานหลักฐานในการพิสูจน์ความผิดไม่ได้ แต่ไม่ถึงกับทำให้เป็นการสอบสวนที่ไม่ชอบ ดังนั้น คำพิพากษาศาลฎีกาที่เคยวางหลักกว่าเป็นการสอบสวนที่ไม่ชอบทั้งหมดจึงถือเป็นบรรทัดฐานต่อไปไม่ได้

ผู้เขียนเห็นว่า การมีทนายความเข้ามาช่วยเหลือในชั้นสอบสวนนี้มีผลต่อการที่จะฟ้องผู้ต้องหาเป็นจำเลยหรือไม่เป็นอันมาก เพราะในการการสอบสวนนั้น พนักงานสอบสวนจะต้องรวบรวมพยานหลักฐานทุกชนิดทั้งที่เป็นคุณและเป็นโทษแก่ผู้ต้องหาเพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริง หรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องลงโทษ⁷ แต่ในทางปฏิบัติ พนักงานสอบสวนกลับทำการสอบสวนและรวบรวมพยานหลักฐานเน้นไปทางที่เป็นโทษแก่ผู้ต้องหา ส่วนที่เป็นคุณแก่ผู้ต้องหาจะงดเว้นหรือไม่ยอมรับรวบรวมไว้ในสำนวนการสอบสวน อาจกล่าวได้ว่า พนักงานสอบสวนได้ตั้งตัวเป็นฝ่ายตรงข้ามกับผู้ต้องหานั้นเอง⁸ เป็นเหตุให้ผู้ต้องหาถูกดำเนินการสอบสวนด้วยวิธีการที่มิชอบดังที่ปรากฏเป็นข่าวสู่สาธารณะชนเสมอ ดังนั้น เพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจการสอบสวน และเป็นหลักประกันต่อผู้ต้องหาว่าการสอบสวนได้กระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงควรที่จะมีทนายความเข้าร่วมรับฟังการสอบสวนในทุกคดี

⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2

⁸ สุจินต์ ทิมสุวรรณ, ปัญหาบางประการในการสอบสวนคดีอาญา, อัยการ ปีที่ 20 ฉบับที่ 5, 2525

แต่อย่างไรก็ดี รัฐต้องพิจารณาว่าขณะนี้ มีจำนวนนายความเพียงพอที่จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการรับฟังการสอบสวนของผู้ต้องหาตามกฎหมายใหม่นี้หรือไม่* เนื่องจาก ปัจจุบันทั่วไปประเทศไทยมีผู้ต้องหาประมาณกว่าหนึ่งแสนคน และมีสถานีตำรวจนครบาลและสถานีตำรวจภูธรทั่วประเทศประมาณ 6,000 สถานี⁹ จึงเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐจะต้องหามาตรการมารองรับการให้ความช่วยเหลือก่อนวันที่ 22 มิถุนายน 2548

ภารกิจดังกล่าวถือเป็นหน้าที่ของนายความทั้งประเทศที่ต้องอุทิศตนเข้ามาช่วยคุ้มครองผู้ต้องหาตั้งแต่ชั้นสอบสวนเพื่อให้การสอบสวนเป็นไปด้วยความโปร่งใสและเป็นธรรม ซึ่งขณะนี้ สภานายความได้เตรียมการที่จะอำนวยความสะดวกตามกฎหมายใหม่โดยสภานายความได้จัดการเสวนา เรื่อง “พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและแนวทางปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2548” ณ โรงแรม มิราเคิล แกรนด์ กรุงเทพมหานคร โดยสรุปสาระสำคัญของการเสวนาได้ว่า สภานายความได้ขอความร่วมมือจากนายความในส่วนกลาง และในส่วนภูมิภาคเข้าร่วมโครงการจัดนายความอาสาเข้ารับฟังการสอบปากคำผู้ต้องหาในสถานีตำรวจ โดยสภานายความได้จัดทำ “แบบสำรวจระยะทางและระยะเวลาการเดินทางของนายความอาสาถึงสถานีตำรวจนครบาล” แบบสำรวจดังกล่าวจะให้ทนายความระบุข้อมูลเกี่ยวกับ

1. ระยะเวลาที่ใช้โดยประมาณจากสำนักงานทนายความถึงสถานีตำรวจนครบาล (ไม่เกิน 3 สถานี)
2. จำนวนทนายความในสำนักงานที่รับหน้าที่ทนายความอาสา
3. ค่ารถแท็กซี่ไป – กลับ โดยประมาณ
4. ค่าผ่านทางพิเศษไป – กลับ (ถ้ามี)

เมื่อนายความ หรือสำนักงานทนายความใดตกลงที่จะเข้าร่วมโครงการทนายความอาสา ๓ ให้กรอกรายละเอียดลงในแบบสำรวจและส่งคืนมายังสภานายความทางโทรสาร หรือทางไปรษณีย์

* ปัจจุบัน มีทนายความทั่วประเทศ 46,472 คน เป็นชาย 37,502 คน หญิง 8,970 คน แบ่งเป็นประเภทตลอดชีพ 32,491 คน ประเภทสองปี 13,981 คน แต่ไม่แน่ว่าทนายความที่ขึ้นทะเบียนไว้ในปีประกอบวิชาชีพทนายความทั้งหมดหรือไม่ (ข้อมูล ณ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2548 , ข่าวสภานายความ , ฉบับที่ 166 , ประจำเดือน กุมภาพันธ์ 2548 , หน้า 9)

⁹ ข้อมูลจากการเข้ารับฟังการเสวนา เรื่อง พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและแนวทางปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย จัดโดยสภานายความ ณ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2548

เมื่อสภาพนายความรวบรวมข้อมูลแล้วจะกำหนดเขตสถานีตำรวจที่ทนายความหรือสำนักงานทนายความต้องรับผิดชอบเข้ารับฟังการสอบสวนผู้ต้องหา นั้น ทั้งนี้ ผู้ที่เป็นทนายความอาสาต้องไม่คิดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการใด ๆ ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ สภาพนายความมีนโยบายที่จะเปลี่ยนแปลงการให้ความช่วยเหลือในการให้ทนายความอาสาเข้าฟังการสอบสวนผู้ต้องหาจากระบบเดิมที่จัดให้มีทนายความอาสาสมัครไปประจำอยู่ตามสถานีตำรวจต่าง ๆ¹⁰ และให้รวมศูนย์การให้ความช่วยเหลือไว้ที่สภาพนายความสำหรับในกรุงเทพมหานครและประธานทนายความจังหวัดสำหรับในจังหวัดอื่น¹¹ เป็นระบบที่ให้ทนายความกระจายความช่วยเหลืออยู่ตามจุดต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ ที่ตั้งสำนักงานทนายความที่ประสงค์จะส่งทนายความในสำนักงานเป็นทนายความอาสาแล้ว ยังมีการให้บริการ ณ สภาพนายความ และเขตต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพมหานคร (ประมาณ 50 เขต) เมื่อผู้ต้องหาต้องการทนายความพนักงานสอบสวนสามารถจัดหาทนายความได้จากจุดบริการดังกล่าว สำหรับในส่วนภูมิภาค สภาพนายความได้จัดให้มีทนายความอาสาประจำอยู่ ณ ที่ทำการสภาพนายความจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ในทุกจังหวัด*

ในส่วนของคำตอบแทนทนายความอาสานี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 มาตรา 134 / 1 วรรคสาม กำหนดให้ทนายความอาสารับค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายตามระเบียบที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง แต่เนื่องจากปัจจุบัน กระทรวงยุติธรรมยังมิได้ออกระเบียบใด ๆ ดังนั้น จึงต้องใช้ระเบียบที่ใช้บังคับอยู่ในขณะนี้ไปพลางก่อน ซึ่งได้แก่ “ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่รัฐจัดหาให้ในชั้นสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134 ทวิ พ.ศ. 2543” กล่าวคือ เงินรางวัลทนายความอาสาในชั้นสอบสวนที่รัฐจัดหาให้นี้ให้เบิกจ่ายในอัตราครั้งละ 500 บาทเมื่อเข้าร่วมในการปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละครั้ง และให้เบิกจ่ายไม่เกินคนละ 1 ครั้งต่อวัน และในกรณีที่มีการสอบสวนนอกเขตอำเภออันเป็นที่ตั้งที่ทำการของพนักงานสอบสวนให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปราชการ โดยเทียบตำแหน่งทนายความที่รัฐจัดหาให้ผู้ต้องหา กับตำแหน่งข้าราชการพลเรือนเพื่อสิทธิในการเบิกค่าใช้จ่าย ดังนี้

¹⁰ ข้อบังคับสภาพนายความว่าด้วยการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ. 2529 ข้อ 17.

¹¹ กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดหาทนายความให้กับผู้ต้องหาซึ่งมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในชั้นสอบสวน พ.ศ. 2544

* ขณะนี้ สภาพนายความกำลังอยู่ในระหว่างการเจรจาขอให้ทนายความอาสาไปประจำอยู่ ณ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทั่วประเทศไทย

- (1) ผู้ที่เป็นทนายความแล้วยังไม่ถึง 5 ปี เทียบเท่าตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 5
- (2) ผู้ที่เป็นทนายความแล้วตั้งแต่ 5 ปี แต่ไม่ถึง 10 ปี เทียบเท่าตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 6
- (3) ผู้ที่เป็นทนายความแล้วตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป แต่ไม่ถึง 15 ปี เทียบเท่าตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 8
- (4) ผู้ที่เป็นทนายความแล้วตั้งแต่ 15 ปี ขึ้นไป เทียบเท่าตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 9

ในอนาคตอันใกล้นี้ สภาทนายความจะจัดตั้ง “ คณะกรรมการเพื่อกำกับดูแลและพิจารณาการทำงานของทนายความอาสา” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การช่วยเหลือตามโครงการนี้มีประสิทธิภาพ และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

(2) หน้าที่ของรัฐในการจัดหาทนายความแก่จำเลยในชั้นศาล

ก่อนที่จะมีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พุทธศักราช 2547 มาตรา 173 นั้น ประเทศไทยได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของรัฐในการจัดหาทนายความแก่จำเลยตามมาตรานี้หลายครั้งแล้ว

เดิม ตามตามพรบ.แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับ 15) พ.ศ. 2527 มาตรา 6 บัญญัติว่า

“ในคดีที่มีโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไป และในคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบเจ็ดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและต้องการก็ให้ศาลตั้ง ทนายความให้

ในคดีที่มีโทษจำคุกอย่างสูงเกินห้าปีแต่ไม่ถึงสิบปี ถ้าจำเลยแถลงต่อศาลก่อนเริ่มพิจารณาว่าจำเลยยากจน และต้องการทนาย ก็ให้ศาลตั้งทนายความให้จำเลย”

เนื่องจาก ขอบเขตของการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาในการที่รัฐต้องจัดหาทนายความให้ยังแคบเกินจึงมีการแก้ไขมาตรา 173 ใหม่ ตาม พ.ร.บ.แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับ 19) พ.ศ. 2539 มาตรา 7 บัญญัติว่า

“ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ให้ศาลตั้งทนายความให้

ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก หรือคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณาคดีให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีทนายความและต้องการทนายความก็ให้ศาลตั้งทนายความให้”

การแก้ไขในครั้งนี้เป็นกรขยายขอบเขตการให้ความช่วยเหลือให้แก่จำเลยที่ไม่สามารถจัดหาทนายความด้วยตนเองในทุกคดีที่มีอัตราโทษจำคุกแม้เพียงวันเดียวก็ตาม และเปลี่ยนการให้ความช่วยเหลือให้แก่จำเลยที่เป็นเด็ก จากอายุไม่เกิน 17 ปี เป็นอายุไม่เกิน 18 ปีในวันที่ถูกฟ้องด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขในการที่ศาลจะตั้งทนายความแก่จำเลยด้วย กล่าวคือแต่เดิมนั้น ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก (อย่างสูงเกินห้าปีแต่ไม่ถึงสิบปี) จำเลยต้องแถลงต่อศาลก่อนเริ่มพิจารณาคดีว่าจำเลยยากจนและต้องการทนายความ ศาลจะไต่สวนเพื่อให้ได้ความจริงว่าจำเลยยากจนจริงหรือไม่ หากจำเลยยากจนจริงศาลจะตั้งทนายความให้ แต่ มาตรา 173 (ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 19) พ.ศ. 2539 มาตรา 7) นี้ กำหนดให้เป็นหน้าที่ของศาลที่ต้องสอบถามจำเลยในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก หรือคดีที่จำเลยอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนการพิจารณาคดีว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าจำเลยไม่มีและต้องการทนายความก็ให้ศาลตั้งให้ แสดงให้เห็นว่า ศาลไม่คำนึงว่าจำเลยยากจนจริงหรือไม่เพียงแต่เข้าเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดศาลจะตั้งทนายความให้เสมอ

หากศาลไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามมาตรา 173 นี้ ถือว่า ศาลปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกระบวนการพิจารณา ศาลสูงมีอำนาจพิพากษายกคำพิพากษาศาลชั้นต้นและยื่นสำนวนไปให้ศาลชั้นต้นพิจารณาพิพากษาใหม่ให้ถูกต้องได้¹²

ดังนั้น รัฐมีหน้าที่ในการจัดหาทนายความแก่จำเลยในกรณี 2 กรณีต่อไปนี้

- (1) คดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต และจำเลยไม่อาจจัดหาทนายความได้ด้วยตนเอง

¹² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 208 (2)

(2) คดีที่มีอัตราโทษจำคุก หรือ คดีที่จำเลยอายุไม่เกิน 18 ปี ในวันที่ถูกฟ้องต่อศาลไม่ว่าจะมีอัตราโทษมากหรือน้อยเพียงใดก็ตาม ถ้าจำเลยไม่มีและต้องการทนายความ รัฐต้องจัดหาทนายความให้

ปัจจุบัน ได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาใหม่ ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 ให้ยกเลิกความในมาตรา 173 เดิม และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

“ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ให้ศาลตั้งทนายความให้

ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและจำเลยต้องการก็ให้ศาลตั้งทนายความให้

ให้ศาลจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งตามมาตรา นี้ โดยคำนึงถึงสภาพแห่งคดี และสถานะทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมกำหนดโดยความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง”

การแก้ไขครั้งล่าสุดนี้ ได้จัดให้คดีที่จำเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาลเป็นคดีกลุ่มเดียวกับคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต โดยให้ศาลถามจำเลยก่อนพิจารณาคดีว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ให้ศาลตั้งทนายความให้ สำหรับคดีในกลุ่มที่สอง จะคงเหลือประเภทเดียว คือ คดีที่มีอัตราโทษจำคุกทุกคดี โดยให้ศาลถามจำเลยก่อนพิจารณาคดีว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและต้องการทนายความก็ให้ศาลตั้งให้

ทนายความที่ศาลตั้งให้จำเลยที่ยากจนที่เรียกว่า “ทนายความขอแรง” นี้ ในทางปฏิบัติ หากทนายความผู้ใดประสงค์จะเป็นทนายความขอแรงให้ทนายความผู้นั้นมาลงชื่อและกรอกแบบฟอร์มไว้ที่สำนักงานศาลยุติธรรมประจำศาลนั้น ๆ โดยแต่ละศาลจะมีแบบฟอร์มสำหรับทนายความที่มีความประสงค์จะเป็นทนายความขอแรงไว้สำหรับกรอกรายละเอียด ดังนี้¹³

¹³ [http:// www.judiciary.go.th](http://www.judiciary.go.th)

ทนายขอแรงประจำปี.....

เลขที่.....

วันที่ลงชื่อ.....

ชื่อ.....

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้โดยสะดวกเลขที่..... ถนน.....

ซอย..... แขวง/ตำบล..... เขต/อำเภอ.....

จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้โดยสะดวก.....

ใบอนุญาตเลขที่..... วันที่ออกบัตร..... วันที่หมดอายุ.....

ประสบการณ์ในการว่าความมาแล้ว..... ปีความชำนาญด้านภาษา (ถ้ามีโปรดระบุ).....

หมายเหตุ.....

.....

ลงชื่อ.....

เฉพาะเจ้าหน้าที่

คดีที่ได้รับหมาย

1.....

2.....

3.....

เมื่อกรอกรายละเอียดครบถ้วนแล้ว เจ้าหน้าที่ของศาลจะเก็บรวบรวมไว้ใน “บัญชีทนายความขอแรง” โดยเรียงตามลำดับการสมัครก่อนหรือหลัง หรือเรียงลำดับตามตัวอักษร เมื่อจำเลยที่ถูกฟ้องในคดีอาญาแจ้งต่อศาลในวันที่พนักงานอัยการยื่นฟ้องว่าไม่มีทนายความ และต้องการทนายความ ศาลจะตั้งทนายความขอแรงให้ โดยจกรายละเอียดในกระบวนการพิจารณาของศาล ต่อจากนั้นเจ้าหน้าที่

ศาลจะตรวจดูจากบัญชีรายชื่อทนายความขอแรงว่าขณะนี้ถึงลำดับใดแล้วจึงพิมพ์รายชื่อให้ผู้พิพากษา ลงนาม และแจ้งให้ทนายความผู้นั้นมาว่าต่างแก้คดีแก้จำเลย¹⁴

เห็นได้ว่า ศาลไม่มีโอกาสใช้ดุลพินิจในการตั้งทนายความให้เหมาะสมกับความยากง่ายของ คดี บางคดีที่มีโทษอุกฉกรรจ์ เพราะขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ศาลจะเสนอขึ้นมาตามลำดับบัญชีรายชื่อ จึง เป็นไปได้ที่ศาลจะตั้งทนายความที่เพิ่งเรียนจบและยังไม่มีประสบการณ์ในการว่าความให้ปฏิบัติ หน้าที่ทนายความขอแรงในคดีนั้น จึงก่อให้เกิดผลเสียแก่จำเลยได้ ผู้เขียนจึงเห็นว่า รัฐควรปรับปรุง ระบบทนายความขอแรงใหม่เพื่อให้จำเลยได้รับความช่วยเหลือได้เท่าเทียมกับโจทก์ที่มีอัยการเป็น ทนายความผู้ดำเนินคดี

สำหรับคำตอบแทนทนายความขอแรงนั้น แม้ว่าประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ แก้ไขใหม่กำหนดว่า ศาลจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความขอแรงตามระเบียบที่คณะ กรรมการบริหารศาลยุติธรรมกำหนดโดยความเห็นชอบจากกระทรวงการคลังก็ตาม แต่ขณะนี้ยังไม่มี การประกาศใช้ระเบียบดังกล่าวจึงต้องใช้ระเบียบที่บังคับใช้อยู่ในวันที่พระราชบัญญัตินี้ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา¹⁵ ได้แก่ “ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและคำตอบแทนแก้ ทนายความที่ศาลตั้ง” ซึ่งกำหนดคำตอบแทนไว้ดังนี้

คดีประเภทที่ 1 คดีที่มีโทษประหารชีวิต อัตราขั้นต่ำเรื่องละ 4,000 บาท ขึ้นสูงเรื่องละ 10,000 บาท

คดีประเภทที่ 2 คดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป แต่ไม่ถึงประหารชีวิต อัตรา ขั้นต่ำเรื่องละ 3,000 บาท ขึ้นสูงเรื่องละ 8,000 บาท

คดีประเภทที่ 3 คดีอื่นนอกเหนือจากประเภทที่ 1 และ 2 อัตราขั้นต่ำเรื่องละ 2,000 บาท ขึ้น สูงเรื่องละ 6,000 บาท

ผู้เขียนเห็นว่า คำตอบแทนทนายความขอแรงตามระเบียบกระทรวงยุติธรรมฉบับบังคับใช้ อยู่ในปัจจุบัน กำหนดอยู่บนเงื่อนไขของอัตราโทษในแต่ละคดีเป็นหลัก มิได้กำหนดโดยอาศัย ประสบการณ์และความชำนาญของทนายความในการว่าคดีอาญาเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงอัตราส่วนที่

¹⁴ สฤษดิ์ ธีรภักดิ์, ธีรภักดิ์, ทนายความขอแรง ความจริงที่สังคมควรรู้, วารสารสภาทนายความ, เล่มที่ 40 ปีที่ 10 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2545) หน้า 14.

¹⁵ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 มาตรา 46

น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับระยะเวลาและความยุ่งยากในการดำเนินคดี ที่เป็นเช่นนี้อาจสืบเนื่องมาจาก ผู้ที่มีสิทธิกำหนดอัตราค่าตอบแทนทนายความขอแรงเป็นองค์กรอื่นที่มีผู้ใช้ผู้ประกอบการวิชาชีพทนายความจึงอาจไม่เห็นถึงความสำคัญของบทบาททนายความขอแรง

3.1.2 หน้าที่ของรัฐตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534

วัตถุประสงค์ของการดำเนินคดีอาญาแก่เด็กและเยาวชน คือ มุ่งหมายที่จะให้การอบรมสั่งสอนแก้ไขปรับปรุงตัวเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดให้ประพฤตินิยามใหม่¹⁶ ดังจะเห็นได้จากโครงสร้างการพิจารณาคดีในศาลเยาวชนและครอบครัวว่ามีลักษณะเหมือนการปรึกษาหารือกันมากกว่าการดำเนินคดี ดังนั้น ผู้พิพากษาประจำศาลเยาวชนฯ ต้องเป็นผู้ที่มีอรรถาศัยและมีความประพฤติเหมาะสมที่จะอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาครอบครัวด้วย¹⁷

สำหรับผู้พิพากษาสมทบในองค์คณะพิจารณาคดีกำหนดว่าอย่างน้อยต้องเป็นสตรีหนึ่งคน¹⁸ และต้องเป็นผู้ที่มีหรือเคยมีบุตรมาแล้ว¹⁹ นอกจากนี้ กฎหมายห้ามจำเลยมีทนายความแต่ให้มีที่ปรึกษาทำหน้าที่ทำนองเดียวกับทนายความได้²⁰

การที่กระบวนพิจารณาคดีเด็กและเยาวชนมิได้ใช้คำว่าทนายความ แต่ให้ใช้คำว่า “ที่ปรึกษากฎหมาย” แทน เป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทของที่ปรึกษากฎหมายว่า มีภาระหน้าที่ในการ

¹⁶ คณิต ฒ นคร , กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (แก้ไขครั้งที่ 6) ,หน้า 450.

¹⁷ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 17

¹⁸ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 24

¹⁹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 26

²⁰ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 มาตรา 83 บัญญัติว่า “ในศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว จำเลยจะมีทนายความแก้คดีแทนไม่ได้ แต่ให้จำเลยมีที่ปรึกษากฎหมายเพื่อปฏิบัติหน้าที่ทำนองเดียวกับทนายความได้ กรณีที่จำเลยไม่มีที่ปรึกษากฎหมายให้ศาลแต่งตั้งที่ปรึกษากฎหมายให้ เว้นแต่เด็กและเยาวชนนั้น ไม่ต้องการ และศาลเห็นว่าไม่จำเป็นแก้คดี จะไม่แต่งตั้งที่ปรึกษากฎหมายให้ก็ได้”

นำเสนอข้อเท็จจริงที่มีได้จำกัดเฉพาะการกระทำที่เด็กหรือเยาวชนถูกกล่าวหาเท่านั้น แต่ให้รวมถึง บทบาทของการนำเสนอข้อเท็จจริงหรือสภาพแวดล้อมอันเป็นสาเหตุผลักดันให้เด็กหรือเยาวชน กระทำความคิด รวมถึงการตรวจสอบรายงานการตีเบาะหรือมาตรการที่ใช้กับเด็กว่าเหมาะสม หรือไม่เพียงใด หากพบความไม่เหมาะสมประการใดที่ปรึกษาสามารถรายงานศาลให้ทราบถึงความ บกพร่องนั้น อันเป็นการให้ความระมัดระวังและสงเคราะห์เด็กยิ่งขึ้น ทั้งนี้ โดยหวังที่จะให้การปฏิบัติ หน้าที่ของทนายความเป็นไปในทางการให้ความช่วยเหลือมากกว่าการเป็นตัวแทนในการต่อสู้คดี²¹

กรณีที่จำเลยที่เป็นเด็กหรือเยาวชนไม่มีที่ปรึกษาทนายความให้ศาลตั้งที่ปรึกษาทนายความให้ เว้น แต่ เด็กหรือเยาวชนไม่ต้องการและศาลเห็นว่าไม่จำเป็นแก่คดี ศาลจะไม่ตั้งที่ปรึกษาให้จำเลยนั้นก็ ได้ เห็นได้ว่า หากจำเลยที่เป็นเด็กหรือเยาวชนไม่มีที่ปรึกษา รับผิดชอบตั้งที่ปรึกษาให้ในทุกคดี แม้เป็นคดีที่ มีอัตราโทษน้อยหรือคดีที่จำเลยรับสารภาพก็ตาม

“เด็ก” หมายถึง บุคคลอายุเกินเจ็ดปีบริบูรณ์ แต่ไม่เกินสิบสี่ปีบริบูรณ์

“เยาวชน” หมายถึง บุคคลอายุเกินสิบสี่ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์ในวันที่ถูก ฟ้องต่อศาล²²

ดังนั้น ศาลเยาวชนและครอบครัวมีอำนาจตั้งทนายความขอแรงให้แก่จำเลยที่อายุไม่ถึงสิบ แปดปีบริบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ศาลต้องตั้งทนายความ ให้แก่จำเลยที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล

มีผู้เห็นว่าที่ พ.ร.บ. ฉบับนี้บัญญัติว่า “...เว้นแต่ เด็กหรือเยาวชนไม่ต้องการและศาลเห็นว่า ไม่จำเป็นแก่คดี ศาลจะไม่ตั้งที่ปรึกษาให้จำเลยนั้นก็ ได้” นั้น เป็นการบัญญัติที่ขัดกับประมวล กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่วางหลักว่า ในคดีที่มีจำเลยอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ที่ปรึกษาขอแรง หมายถึง ทนายความที่สภาทนายความแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทนายความในศาล เยาวชนและครอบครัวตามที่ได้รับแจ้งจากศาลเยาวชนและครอบครัว

²¹ ปิยพัชร์ บัวพวงชน, บทบาทของที่ปรึกษาทนายความในคดีอาญาในการเสนอความจริงต่อศาลเยาวชน และครอบครัว, วิทยานิพนธ์, นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547, หน้า 38.

²² พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 4

ศาล ถ้าจำเลยไม่มีทนายความก็ให้ศาลตั้งทนายความให้ในทุกคดี โดยไม่คำนึงว่าจำเลยต้องการทนายความหรือไม่ก็ตาม²³

ดังนั้น ในการพิจารณาคดีจำเลยที่เป็นเด็กหรือเยาวชนต้องได้รับความช่วยเหลือจากที่ปรึกษาทุกคดี ไม่ว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นต้องการทนายความหรือไม่ก็ตาม เพราะ ศาลอาจวินิจฉัยผิดหลงได้ในบางประเด็นและผู้ที่จะช่วยแก้ไขข้อผิดหลงนั้น ได้แก่ ที่ปรึกษานั้นเอง²⁴ แต่อย่างไรก็ดี มีผู้โต้แย้งว่า การที่ศาลไม่ตั้งที่ปรึกษานั้น ต้องทั้งจำเลยและศาลเห็นว่าไม่จำเป็น มิใช่เพียงจำเลยไม่ต้องการอย่างเดียวแล้วศาลจะไม่ตั้งที่ปรึกษาให้ ซึ่งในทางปฏิบัตินั้น หากมิใช่คดีเล็กน้อยแล้ว ศาลย่อมเห็นความจำเป็นที่จะต้องตั้งที่ปรึกษากฎหมายเสมอ²⁵

ทนายความที่ศาลเยาวชน ฯ ตั้งเป็นที่ปรึกษากฎหมายแก่จำเลยนี้ ต้องเป็นทนายความตามกฎหมายว่าด้วยทนายความ หรือ ได้รับปริญญาทางกฎหมายไม่ต่ำกว่าชั้นปริญญาตรีหรือเทียบเท่า²⁶ ให้ทนายความผู้มีความประสงค์ทำหน้าที่ที่ปรึกษากฎหมายสามารถขึ้นทะเบียนต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว²⁷ และในกรณีที่ปรากฏต่อศาลว่า ที่ปรึกษากฎหมายซึ่งจำเลยหรือศาลตั้งไม่เหมาะสมที่จะเป็นที่ปรึกษากฎหมาย ก็ให้ศาลสั่งเพิกถอนได้²⁸

สำหรับ ค่าตอบแทนที่ศาลเยาวชนและครอบครัวจ่ายให้แก่ที่ปรึกษากฎหมายขอแรงนี้เป็นไปตามที่ระเบียบที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด ปัจจุบัน ได้แก่ อัตราค่าปฎิการที่ปรึกษากฎหมายที่ศาลแต่งตั้งให้แก่เด็กหรือเยาวชนที่เป็นจำเลย ตามระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วย ค่าปฎิการที่ปรึกษากฎหมายที่ศาลแต่งตั้งให้แก่เด็กหรือเยาวชนที่เป็นจำเลย พ.ศ. 2539

²³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา 44 แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547 มาตรา 173

²⁴ หยุต แสงอุทัย, คำอธิบายกฎหมายเด็ก, หน้า 468.

²⁵ สง่า สนิระสมิตร, กฎหมายเกี่ยวกับการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชน (มหาวิทยาลัยรามคำแหง : กรุงเทพฯ) 2517, หน้า 122.

²⁶ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 84

²⁷ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 85

²⁸ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 มาตรา 88

1. คดีที่มีโทษประหารชีวิต ขั้นต่ำเรื่องละ 800 บาท ขั้นสูงเรื่องละ 4,000 บาท
2. คดีที่มีอัตราโทษอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไปแต่ไม่ถึงประหารชีวิต ขั้นต่ำเรื่องละ 600 บาท
ขั้นสูงเรื่องละ 3,000 บาท
3. คดีที่มีอัตราโทษอย่างสูงตั้งแต่สามปีขึ้นไปแต่ไม่ถึงสิบปี ขั้นต่ำเรื่องละ 400 บาท ขั้นสูง
เรื่องละ 2,000 บาท
4. คดีที่มีอัตราโทษนอกเหนือจากประเภทที่ 1, 2 และ 3 ขั้นต่ำเรื่องละ 300 บาท ขั้นสูง
เรื่องละ 1,000 บาท

โดยศาลจะพิจารณาจากความยากง่ายของลักษณะคดีเทียบกับเวลาที่ที่ปรึกษาทนายความต้องปฏิบัติในการว่าคดี แต่ในคดีที่จำเป็นให้การรับสารภาพ หรือคดีที่เสร็จโดยศาลเยาวชนและครอบครัว ไม่ได้พิพากษา เช่น คดีที่โจทก์ถอนฟ้อง หรือมีการประนีประนอมยอมความกัน หรือ จำเลยตาย ให้ศาลจ่ายค่าตอบแทนในอัตรากึ่งหนึ่งของอัตราธรรมดา หรือตามที่ศาลเห็นสมควร ให้ศาลจ่ายค่าตอบแทนเมื่อคดีถึงที่สุด

3.1.3 หน้าที่ของรัฐตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498

การพิจารณาคดีในศาลทหาร หมายถึง การพิจารณาคดีในศาลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลทหาร เพื่อพิจารณาพิพากษาลงโทษทหารที่กระทำความผิดต่อกฎหมายทหารหรือกฎหมายอื่น ๆ ในทางอาญา²⁹

การพิจารณาคดีในศาลทหารสามารถจำแนกเป็น ศาลทหารในเวลาปกติ ศาลทหารในเวลาไม่ปกติและศาลอาญาศึก เฉพาะการพิจารณาคดีในศาลทหารทหารปกติและศาลทหารในเวลาไม่ปกติเท่านั้นที่ให้จำเลยมีสิทธิตั้งทนายความเพื่อช่วยว่าความ³⁰ นอกจากนั้น กฎหมายยังกำหนดว่าในคดีที่มีโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไป ก่อนเริ่มพิจารณาคดีให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มี และต้องการให้ศาลตั้งให้³¹

²⁹ ประทีน พัฒนธรรม, การดำเนินคดีอาญาในศาลทหาร, (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2525) หน้า 1.

³⁰ พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 55 บัญญัติว่า “ภายใต้บังคับมาตรา 55 คดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไป ก่อนเริ่มพิจารณาคดีให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มี และจำเลยต้องการให้ศาลตั้งให้”

³¹ พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 56

ปัจจุบัน ศาลทหารมีวิธีการตั้งทนายความแก่จำเลยในลักษณะเช่นเดียวกับทนายความในคดีอาญาทั่วไป คือ การจัดหาทนายความเอง กับ การให้ศาลตั้งทนายความให้ ส่วนวิธีการพิจารณาที่มีได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะก็นำวิธีพิจารณาความอาญาของศาลพลเรือนมาใช้บังคับ³² ดังนั้น ผู้เขียนจึงไม่ขอกล่าวซ้ำอีก

3.1.4 หน้าที่ของรัฐตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวง และวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499

ศาลแขวงเป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับไม่เกิน 60,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ทั้งนี้ จะลงโทษจำคุกเกินกว่า 6 เดือนหรือปรับเกิน 10,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งจะลงโทษจำคุกหรือโทษปรับอย่างหนึ่งอย่างใด หรือทั้งสองอย่างเกินอัตราโทษที่กล่าวแล้วไม่ได้ หากศาลแขวงเห็นว่าควรลงโทษจำคุกเกินกว่า 6 เดือนหรือปรับเกิน 10,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ก็ให้มีอำนาจพิพากษาได้ แต่ต้องให้ผู้พิพากษาอย่างน้อยหนึ่งนายตรวจสำนวนและลงลายมือชื่อในคำพิพากษาเป็นองค์คณะด้วย³³ ถึงแม้ว่าศาลแขวงจะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่เป็นความผิด ซึ่งอาจจะไม่รุนแรงนัก แต่ก็สามารถลงโทษจำคุกได้ถึง 3 ปี และ / หรือปรับถึง 60,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ในการดำเนินคดีอาญาในศาลแขวงนั้น ก่อนที่จะมีการยื่นฟ้องต่อศาล ในกรณีที่ไม่สามารถยื่นฟ้องได้ภายในกำหนดเวลา 72 ชั่วโมง พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการยังสามารถขอผลิตฟ้องต่อศาลได้ถึง 3 ครั้ง ๆ ละไม่เกิน 6 วัน หากขอผลิตฟ้องครบ 3 ครั้งแล้ว ยังสามารถขอผลิตฟ้องโดยอ้างเหตุจำเป็นได้อีก 2 ครั้ง ๆ ละไม่เกิน 6 วัน ซึ่งรวมแล้วผู้ต้องหาถูกควบคุมตัวได้นานถึง 30 วัน ก่อนที่จะถูกฟ้องคดีต่อศาล โดยผู้ต้องหาไม่มีสิทธิขอผลิตฟ้องได้³⁴ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงจึงได้ให้หลักประกันสิทธิการมีทนายความเพื่อช่วยเหลือในการแถลงข้อคัดค้านและซักถามพยานได้ ตามความในมาตรา 7 วรรคท้ายซึ่งบัญญัติว่า

³² พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 45 บัญญัติว่า “วิธีพิจารณาความอาญาทหารให้นำกฎหมาย กฎ และข้อบังคับซึ่งออกตามกฎหมายของฝ่ายทหารมาใช้บังคับ ถ้าไม่มีกฎหมาย กฎ และข้อบังคับฝ่ายทหาร ก็ให้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับโดยอนุโลม ถ้าวิธีพิจารณาข้อใดซึ่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีได้บัญญัติไว้โดย เฉพาะ ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับเท่าที่ทำได้”

³³ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 15

³⁴ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวง และวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง มาตรา 7

“ผู้ต้องหาจะแต่งตั้งทนายเพื่อแถลงคัดค้านและซักถามพยานก็ได้”

การให้หลักประกันเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงจึงอยู่ในความหมายของการที่ผู้ต้องหาจะเป็นผู้จัดหาทนายความเองโดยไม่มีบทบัญญัติใดที่ให้ศาลตั้งทนายความให้กับผู้ต้องหาและจำเลยในคดี เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลแขวงต้องการความรวดเร็ว นอกจากนี้ คดีที่พิจารณาในศาลแขวงเป็นคดีที่ไม่รุนแรง ฉะนั้นในบางครั้งจึงมีการดำเนินการพิจารณาคดีด้วยวาจา

3.2 หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กำหนดให้ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญามีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐด้วยการจัดหาทนายความให้ และในกรณีที่ผู้ถูกควบคุมหรือคุมขังไม่อาจหาทนายความได้รัฐต้องให้ความช่วยเหลือโดยการจัดหาทนายความให้โดยเร็ว³⁵ หน้าที่ของทนายความ ได้แก่ การให้คำปรึกษาแนะนำในปัญหาข้อกฎหมาย และการให้ความช่วยเหลือในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในศาล

ดังนั้น หากเป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญากำหนด รัฐต้องจัดหาทนายความอาสา (ชั้นสอบสวน) หรือทนายความขอแรง(ชั้นศาล) แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้น กรณีที่นอกเหนือไปจากที่กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการจัดหาทนายความให้ ผู้ต้องหาหรือจำเลยสามารถขอความช่วยเหลือจากองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายทั้งของรัฐและเอกชน หากผู้ต้องหาหรือจำเลยมีคุณสมบัติครบตามหลักเกณฑ์ที่องค์กรช่วยเหลือฯ กำหนด องค์กรดังกล่าวจะจัดหาทนายความให้เรียกว่า “ทนายความอาสา”³⁶

³⁵รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 242 วรรคหนึ่ง

³⁶กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender), พ.ศ. 2547, หน้า 22

ปัจจุบัน องค์กรที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลยที่ยากจนมีดังต่อไปนี้

1. หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาของรัฐ

- 1.1 สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
- 1.2 สำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย สำนักงานอัยการสูงสุด (สคช.)
- 1.3 สำนักงานกลางช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากจน (กชก.)
- 1.4 คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 1.5 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- 1.6 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
- 1.7 กรมราชทัณฑ์
- 1.8 สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์
- 1.9 สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (ส.ส.ส.)

2. หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาของเอกชน

- 2.1 สภานายความ
- 2.2 มูลนิธิทงไบ ทองเปาด์

1. หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาของรัฐ

ปัจจุบัน หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาของรัฐได้แก่หน่วยงานดังต่อไปนี้

1.1 สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา (ส.น.ช.)

สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา (ส.น.ช.) เป็นหน่วยงานหนึ่งของเนติบัณฑิตยสภา ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนกันยายน 2512 ตามระเบียบเนติบัณฑิตยสภา พ.ศ.

2541 โดยมีวัตถุประสงค์ในการให้คำปรึกษาแนะในปัญหาข้อกฎหมายแก่ประชาชนโดยทั่วไป รวมทั้ง การให้ความช่วยเหลือในการดำเนินคดีกับประชาชนที่มีฐานะยากจนและไม่ได้รับความเป็นธรรม ซึ่งการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้³⁷

1) การให้คำแนะนำและปรึกษาปัญหากฎหมายแก่ประชาชน

ผู้ที่ขอรับคำปรึกษาสามารถติดต่อขอรับคำปรึกษาคด้วยตนเองได้ที่สำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา หรือขอรับคำแนะนำปรึกษาทางโทรศัพท์ โดยสำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาได้จัดให้มีทนายความอาสาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาตามวันและเวลาราชการ ทั้งนี้ผู้ที่มาขอคำแนะนำปรึกษาไม่ต้องเสียค่าบริการใด ๆ ทั้งสิ้น

2) การให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในการดำเนินคดี

การให้ความช่วยเหลือทางด้านการจัดหาทนายความเพื่อดำเนินคดีแก่ประชาชนนั้น สำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาจะจัดหาทนายความให้ผู้ที่มิมีฐานะยากจนและไม่ได้รับความเป็นธรรมเท่านั้น ผู้ที่ขอความช่วยเหลือนั้นต้องมีคุณลักษณะดังนี้

- (1) ต้องเป็นการร้องขอด้วยความสุจริต และเป็นกรณีที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม
- (2) ต้องเป็นผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องที่ขอคำปรึกษา หรือขอความช่วยเหลือ
- (3) เป็นผู้ที่มีฐานะยากจน หรือมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะว่าจ้างทนายความให้ว่าต่าง แก่คดี หรือให้คำปรึกษาได้
- (4) เป็นผู้ที่ไม่มีความประพฤดิเสียหายหรือเสื่อมเสียศีลธรรมอันดีของประชาชน
- (5) เมื่อดูจากรูปคดีทั้งทางข้อกฎหมาย และข้อเท็จจริงแล้วสามารถให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายได้

ผู้ที่ขอรับความช่วยเหลือจะต้องแจ้งข้อเท็จจริง และปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือต่อทนายความอาสาหรือนิติกรตามความเป็นจริงทุกประการ หากภายหลังปรากฏว่าผู้ขอความช่วยเหลือแจ้ง หรือให้ถ้อยคำที่เป็นเท็จ หรือปกปิดข้อเท็จจริงอันควรแจ้งให้ทราบ สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายจะถือว่าผู้นั้นไม่สุจริตและจะปฏิเสธการให้ความช่วยเหลือ หรือถอนทนายความทันที กรณีที่ผู้ขอความช่วยเหลือในการดำเนินคดีมีฐานะยากจนและไม่ได้รับความเป็น

³⁷ ระเบียบของเนติบัณฑิตยสภาว่าด้วย การจัดระเบียบสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2541

กรรม ผู้นั้นไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น เว้นแต่ ค่าฤชาธรรมเนียมที่ต้องเสียแก่ศาลหรือราชการ เช่น ค่าคำร้อง ค่าขอ ค่าอ้างเอกสาร ใบแต่งตั้งนายความ เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้ที่ขอความช่วยเหลือ ในการดำเนินคดีต้องตรงตามกำหนดเวลานัดของศาล หรือตามที่นายความอาสาได้นัดหมายหรือ แจ้งให้ทราบโดยเคร่งครัด มิฉะนั้นจะถือว่าผู้ที่ขอความช่วยเหลือไม่ใส่ใจดำเนินคดีแล้ว อันจะทำให้ นายความอาสาไม่สามารถให้ความช่วยเหลือต่อไปได้ และอาจทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ที่ขอ ความช่วยเหลือเอง³⁸

เมื่อสำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาพิจารณาและเห็นควรที่จะรับเรื่อง ใ้ช่วยเหลือแล้ว จะแจ้งให้นายความอาสาทราบตามเวลาที่จัดไว้เพื่อให้นายความดำเนินคดีต่อไป

นายความอาสาที่ให้ความช่วยเหลือในสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติ บัณฑิตยสภา ได้แก่ นักศึกษาของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาที่มีใบอนุญาตว่า ความ³⁹ ปัจจุบัน มีนายความอาสาประมาณ 40 – 50 คน⁴⁰

คำตอบแทนนายความอาสา

นายความอาสาจะไม่ได้รับเงินเดือน แต่จะได้รับค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะเดินทาง และ ค่าตอบแทนวิชาชีพตามระเบียบของเนติบัณฑิตยสภาว่าด้วย การจัดระเบียบสำนักงานช่วยเหลือ ประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2541 ซึ่งกำหนดไว้ดังนี้

(1) การปฏิบัติหน้าที่ในสำนักงาน

นายความอาสาที่มาปฏิบัติหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษา หรือรับคำร้องขอความช่วยเหลือ ณ สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายในวัน และเวลาทำการจะได้รับเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ วันละ 400 บาท ต่อวันต่อคน

³⁸ ข้อมูลจากเอกสารเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน โดย สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทาง กฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา (ส.น.ช.)

³⁹ สรรเสริญ ไกรจิตติ, ระเบียบสำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายของเนติบัณฑิตยสภา, บทบัญญัติ เล่ม 26 ตอน 3 (สิงหาคม 2512) หน้า 741.

⁴⁰ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบนายความสาธารณะ (Public Defender), พ.ศ. 2547, หน้า 52.

(2) การปฏิบัติหน้าที่ว่าความ

สำหรับศาลที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลให้ได้รับเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ เป็นการhemจ่ายในการปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละครั้ง ดังนี้

2.1 ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ศาลแรงงานกลาง ศาลแขวงดุสิต ศาลแขวงตลิ่งชัน ครั้งละ 400 - 500 บาท

2.2 ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี ศาลแขวงธนบุรี ศาลภาษีอากรกลาง ศาลแขวงพระโขนง ศาลแขวงปทุมวัน ครั้งละ 500 - 600 บาท

2.3 ศาลจังหวัดมีนบุรี ศาลในจังหวัดนนทบุรี สมุทรปราการ ปทุมธานี ัญบุรีสมุทรสาคร สมุทรสงคราม นครปฐม ครั้งละ 600 - 800 บาท

(3) การปฏิบัติหน้าที่ที่ติดต่อกับหน่วยงานหรือส่วนราชการหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเขตกรุงเทพมหานคร หรือปริมณฑล ให้ได้รับเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ เป็นการhemจ่าย ดังนี้

3.1 ในเขตท้องที่ที่อยู่ในอำนาจศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ศาลแรงงานกลาง ศาลแขวงดุสิต ศาลแขวงตลิ่งชัน ให้ได้รับครั้งละ 300 บาท

3.2 ในเขตท้องที่ที่อยู่ในอำนาจศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี ศาลแขวงธนบุรี ศาลภาษีอากรกลาง ศาลแขวงพระโขนง ศาลแขวงปทุมวันให้ได้รับครั้งละ 400 บาท

3.3 ในเขตท้องที่ที่อยู่ในอำนาจศาลจังหวัดมีนบุรี ศาลในจังหวัดนนทบุรี สมุทรปราการ ปทุมธานี ัญบุรีสมุทรสาคร สมุทรสงคราม นครปฐมให้ได้รับครั้งละ 500 บาท

3.4 การปฏิบัติหน้าที่ในศาลหรือสถานที่ในต่างจังหวัดนอกจากที่ได้กล่าวข้างต้น ให้เบิกค่าอาหารได้วันละ 200 บาท และเบิกค่าพาหนะไป - กลับยังจังหวัดที่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่จ่ายจริง รวมทั้งค่าเช่าที่พักเท่าที่จ่ายจริงตามความจำเป็นและสมควร

(4) ค่าตอบแทนวิชาชีพของทนายความอาสาที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นทนายความดำเนินคดีในชั้นศาล⁴¹

4.1 ในคดีที่พิจารณาฝ่ายเดียว ไม่เกินคดีละ 3,000 บาท

4.2 ในคดีที่มีคู่พิจารณาฝ่ายเดียว ไม่เกินคดีละ 5,000 บาท

ทั้งนี้ ให้อยู่ในดุลยพินิจของผู้อำนวยการกองบริการสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาที่จะพิจารณาจ่ายให้ตามที่เห็นสมควร โดยคำนึงถึงสภาพ ระยะเวลา ความยากง่าย และปัญหาแห่งรูปคดี

สำหรับเงินที่สำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา (ส.น.ช.) นำมาจ่ายเป็นค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นั้น มาจาก

- 1) เงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน*
- 2) เงินอุดหนุนจากเนติบัณฑิตยสภา
- 3) เงินบริจาคจากบุคคลภายนอก
- 4) เงินดอกผลของเงินรายได้
- 5) เงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน
- 6) เงินอุดหนุนจากเนติบัณฑิตยสภา
- 7) เงินบริจาคจากบุคคลภายนอก
- 8) เงินดอกผลของเงินรายได้

สถิติการให้ความช่วยเหลือของสำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

การให้คำปรึกษาทั้งทางโทรศัพท์และการมารับคำปรึกษาด้วยตนเอง ประมาณ 100 ราย ต่อเดือน ส่วนการช่วยเหลือในการดำเนินคดีประมาณเดือนละ 10 ราย⁴²

⁴¹ ระเบียบเนติบัณฑิตยสภาว่าด้วย การจัดระเบียบสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย ฯ พ.ศ. 2511
ข้อ 11

* ปัจจุบัน งบประมาณในการดำเนินการให้ความช่วยเหลือด้านทนายความของสำนักงานให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาส่วนใหญ่มาจากเงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินซึ่งได้รับเพียงเดือนละ 500,000 บาท

⁴² กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender), พ.ศ. 2547, หน้า หน้า 52.

สำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภามีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่เป็นโจทก์และผู้ที่เป็นจำเลย ทั้งการให้คำแนะนำปรึกษาและช่วยเหลือดำเนินคดีทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา การที่จะให้ความช่วยเหลือในการดำเนินคดีหรือไม่นั้น จะพิจารณาจากคุณลักษณะต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนได้กล่าวแล้วในเบื้องต้น และคุณลักษณะสำคัญที่จะพิจารณาในประการแรกคือ ต้องเป็นผู้ที่มีฐานะยากจน* และไม่ได้รับความเป็นธรรม เนื่องจาก หมายความอาสาได้รับเบี้ยเลี้ยงเพียงวันละ 400 บาทจึงทำให้ปัจจุบันมีหมายความอาสาให้ความช่วยเหลือเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น

1.2 สำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย (สคช.) สำนักงาน อัยการสูงสุด

สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนเป็นหน่วยงานอิสระไม่สังกัดกระทรวง ทบวง กรมใด ๆ แต่อยู่ในการบังคับบัญชาของกระทรวงยุติธรรม ได้จัดตั้งขึ้นตามคำสั่งกรมอัยการที่ 174 / 2525 ลงวันที่ 15 กันยายน 2525 นั้น เดิม ใช้ชื่อว่า “สำนักงานคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพและผลประโยชน์ของประชาชน” ซึ่งมีฐานะเป็นเพียงหน่วยงานระดับกอง สังกัดในสำนักงานอัยการสูงสุด ต่อมา ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน” แต่ยังคงใช้ชื่อย่อว่า “สคช.” เช่นเดิม วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง คือ เพื่อที่จะคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์ของประชาชน เพื่อลดปัญหาข้อโต้แย้งทางด้านกฎหมาย และลดช่องว่างระหว่างประชาชนที่ยากจน ได้มอบหมายให้กรมอัยการ (สำนักงานอัยการสูงสุด) เป็นผู้รับผิดชอบ⁴³

อำนาจหน้าที่ของสำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย มีดังนี้⁴⁴

* การพิจารณาว่าเป็นผู้ยากจนหรือไม่นั้น จะพิจารณาจากรายได้ของผู้ขอความช่วยเหลือว่าเพียงพอที่จะจ้างทนายความด้วยตนเองหรือไม่

⁴³ เอกสารเผยแพร่ความรู้ของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน , 2546

⁴⁴ พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการของสำนักงานอัยการสูงสุด พ.ศ. 2535

1. ดำเนินการเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และผลประโยชน์ ของประชาชน รวมทั้งให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย เผยแพร่ความรู้ทางด้านสิทธิมนุษยชน และความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน

2. พัฒนาระบบ รูปแบบ วิธีการ และแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินการเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนให้กับส่วนราชการสังกัดสำนักอัยการสูงสุดที่ประจำอยู่ในจังหวัด

3. ปฏิบัติ งานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

ปัจจุบัน สำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย ได้แบ่งหน่วยงานภายในให้หน้าที่รับผิดชอบออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่⁴⁵

(1) ฝ่ายคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน มีหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีที่มีเหตุอันควรเข้าไปคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและผลประโยชน์ของประชาชน ตามที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ ตลอดจนกฎหมายอื่น ๆ ที่บัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ หลังจากตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้วให้ทำความเข้าใจเสนอกรมอัยการ เพื่อดำเนินการดังต่อไปนี้

- 1.1 แจกให้หน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องทราบเพื่อดำเนินการต่อไป
- 1.2 แจกให้หน่วยงานที่มีลำดับเหนือขึ้นไปทราบ เพื่อดำเนินการต่อไป
- 1.3 ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ

(2) ฝ่ายเร่งรัดดำเนินคดี มีหน้าที่

- 2.1 ศึกษา วิเคราะห์ เสนอแนะแนวทางเร่งรัดการดำเนินคดีทั้งทางแพ่งและทางอาญาให้เสร็จโดยเร็ว
- 2.2 ให้คำแนะนำในเรื่องการบังคับคดีตามคำพิพากษาแก่ กระทรวง ทบวง กรม ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ
- 2.3 ติดตามเร่งรัดการบังคับคดีโดยประสานงานกับหน่วยงานต้นสังกัดที่เป็นตัวความ หรือหน่วยงานในระดับเหนือขึ้นไป หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 2.4 รวบรวมสถิติที่รัฐได้รับชำระหนี้ตามคำพิพากษาอย่างแท้จริงเพื่อทำรายงาน

⁴⁵ โครงการสัมมนาทางวิสัยทัศน์และการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย , เอกสารประกอบการสัมมนา , อาคารเนติบัณฑิตยสภา , 30 สิงหาคม 2543

ประจำปีเสนอต่อรัฐบาลและสาธารณชน

2.5 ศึกษา วิเคราะห์ เสนอแนะแนวทาง เกี่ยวกับการบังคับคดี การแก้ไขปรับปรุง กฎหมายตลอดจนระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นมูลเหตุให้รัฐมีข้อพิพาทกับเอกชน หรือทำให้รัฐต้อง เสียเปรียบทางคดี

(3) ฝ่ายให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน มีหน้าที่ ให้คำแนะนำหรือคำปรึกษา ทางข้อกฎหมายแก่ประชาชน โดยไม่คิดค่าบริการ

(4) ฝ่ายวิเทศน์สัมพันธ์เชิงประสานประชาสัมพันธ มีหน้าที่

4.1 ติดตามและประสานงาน ตลอดจนร่วมมือกับหน่วยงานทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ

4.2 ติดตาม และตรวจสอบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผลประโยชน์ของ ประชาชน

4.3 เผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน

เพื่อเป็นการกระจายความคุ้มครองในด้านสิทธิ เสรีภาพ และผลประโยชน์ของประชาชน , การให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมาย ตลอดจน การเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน และความรู้ ทางกฎหมายแก่ประชาชนเป็นไปอย่างทั่วถึง สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ ประชาชน (สคช.) จึงได้จัดตั้งหน่วยงานให้ความช่วยเหลือทั้งในส่วนกลาง ส่วนเขต และส่วนจังหวัด ได้แก่⁴⁶

1. สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนส่วนกลาง (กรุงเทพมหานคร) มีอธิบดีอัยการฝ่ายช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายเป็นผู้รับผิดชอบ โดยแบ่ง หน่วยงานภายในที่อยู่ในความรับผิดชอบออกเป็น 5 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายแผนช่วยเหลือทางกฎหมาย, ฝ่าย คุ้มครองสิทธิ , ฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย 1 (รัชดาภิเษก) , ฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย 2 (หลักเมือง) และฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย 3 (ธนบุรี)

⁴⁶ข้อมูลจากเอกสารเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายให้กับประชาชนของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือ ทางกฎหมายแก่ประชาชน(สคช.)

ปัจจุบัน มีการตั้งสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ประจำศาลจังหวัดมีนบุรีขึ้น โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานอัยการพิเศษฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย 1 (รัชดาภิเษก) ด้วย

2. สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนเขต

3. สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนจังหวัด ตั้งอยู่ในสำนักงานอัยการจังหวัดทุกจังหวัดทั่วประเทศ

หน่วยงานภายในของสำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการให้ความช่วยเหลือเรื่องทนายความแก่จำเลย ได้แก่ ฝ่ายคุ้มครองสิทธิ และฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงเพียงสองหน่วยงานนี้เท่านั้น

ฝ่ายคุ้มครองสิทธิ มีหน้าที่คุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ ตลอดจนผลประโยชน์ของประชาชนทั้งในส่วนกรุงเทพมหานคร และส่วนภูมิภาค ตามที่กฎหมายกำหนดให้พนักงานอัยการมีอำนาจ หรือกรณีมีเหตุอันสมควรและเข้าหลักเกณฑ์การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และ ผลประโยชน์ของประชาชนในการอื่นที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความให้อำนาจ⁴⁷

ในทางปฏิบัตินั้น คดีที่พนักงานอัยการดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การร้องขอให้ศาลตั้งผู้ปกครองให้ผู้เยาว์ การรับบุตรบุญธรรม การร้องขอต่อศาลจัดตั้งผู้จัดการมรดก เป็นต้น

ฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน มีหน้าที่ให้บริการด้านการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนที่ยากจน แต่ความช่วยเหลือนี้ต้องไม่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ หรือกองคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน หรือส่วนราชการใด ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร และส่วนภูมิภาค ลักษณะของการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายของสำนักงาน ฯ ดังต่อไปนี้⁴⁸

⁴⁷ พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการสำนักงานอัยการสูงสุด พ.ศ. 2540

⁴⁸ ระเบียบกรมอัยการว่าด้วยกรช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 11

1. การให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำทางกฎหมายแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคกันโดยไม่คำนึงถึงฐานะ รายได้ของผู้มารับคำปรึกษา และเป็นการให้บริการโดยไม่คิดมูลค่า การให้คำปรึกษาต้องเป็นไปในทางที่ถูกต้อง ไม่เป็นการเอาเปรียบผู้อื่น และไม่ฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติของกฎหมาย⁴⁹
2. การให้ความช่วยเหลือในการจัดทำนิติกรรมสัญญา⁵⁰
3. การให้ความช่วยเหลือในการประนอมข้อพิพาททั้งทางแพ่ง และทางอาญา แต่ในคดีอาญาคดีที่สามารถประนอมข้อพิพาทได้ต้องเป็นความผิดอันยอมความได้เท่านั้น
4. การให้ความช่วยเหลือในทางอรรถคดี ทั้งคดีแพ่ง และคดีอาญา

การให้ความช่วยเหลือตามข้อ 1 – 3 นี้ ฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนจะให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนทุกคน โดยเสมอภาคกัน ไม่คำนึงถึงฐานะ รายได้ของผู้ขอความช่วยเหลือ เว้นแต่ การให้ความช่วยเหลือทางอรรถคดีเท่านั้น ที่จะช่วยเหลือเฉพาะผู้ยากจน

เมื่อผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ยากจนมาขอความช่วยเหลือด้านทนายความ หรือส่วนราชการอื่น ได้ส่งเรื่องเรื่องมาให้สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนดำเนินคดี นิติกร หรือทนายความอาสา หรือพนักงานอัยการที่ได้รับมอบหมายจะตรวจสอบข้อเท็จจริงในเบื้องต้นแล้วจึงเสนอความเห็นต่อพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาว่าเรื่องที่ขอความช่วยเหลือนั้นอยู่ในหลักเกณฑ์ในการที่จะให้ความช่วยเหลือหรือไม่ ถ้าอยู่ในหลักเกณฑ์ก็จะสั่งให้นิติกร ทนายความอาสา หรือพนักงานอัยการที่ได้รับมอบหมายดำเนินการต่อไป⁵¹

สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการให้ความช่วยเหลือในการดำเนินคดีอาญาแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยที่ยากจนไว้ดังนี้⁵²

1. รับว่าความเฉพาะคดีที่เป็นความผิดอันยอมความได้ และผู้ที่ขอความช่วยเหลือยังมีได้ร้องทุกข์ หรือมอบคดีให้พนักงานสอบสวนดำเนินการตามกฎหมาย
2. ผู้ขอความช่วยเหลือต้องมีฐานะยากจน ประกอบกับมีหลักฐานเพียงพอว่าผู้ขอความช่วยเหลือไม่ได้รับความเป็นธรรม และสมควรได้รับความช่วยเหลือ
3. ต้องไม่เป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีที่พนักงานอัยการเป็นผู้ตั้งคดีหรือเป็นโจทก์
4. ต้องเป็นผู้มีถิ่นที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น

⁴⁹ ระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 20

⁵⁰ ระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 22

⁵¹ ระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 9 วรรคสอง

⁵² ระเบียบกรมอัยการว่าด้วย การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 30

5. รูปคดีมีโอกาที่จะดำเนินการทางศาล หรือต่อสู้คดี

สำหรับการให้ความช่วยเหลือในคดีแพ่ง และคดีอื่น ๆ อาทิเช่น คดีแรงงาน จะพิจารณาว่าต่างแตกต่างเฉพาะผู้ยากจนซึ่งได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายอันเนื่องมาจากไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือคดีมีเหตุผลอันสมควรที่จะได้รับความช่วยเหลือ

การให้ความช่วยเหลือของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ในทางอรรถคดีทั้งคดีแพ่ง และคดีอาญาตลอดจนคดีอื่น ๆ ถือเป็นกรให้บริการ ดังนั้น ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ขอความช่วยเหลือไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เว้นแต่ ค่าฤชาธรรมเนียมของศาล เช่น ค่าคำร้อง ค่าขอ ค่าแต่งตั้งทนายความเท่านั้น ทั้งนี้ หากปรากฏโดยแจ้งชัดว่าผู้ขอความช่วยเหลือเป็นผู้ยากจน ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอที่จะชำระค่าธรรมเนียมศาล ได้ให้ทนายความอาสาขึ้นคำร้องขอฟ้องหรือขอต่อสู้คดีอย่างคนอนาถา หากศาลมีคำสั่งไม่อนุญาต หรือมีคำสั่งให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลบางส่วน และผู้ขอความช่วยเหลือร้องขอ ให้หัวหน้าพนักงานอัยการทำบันทึกต่ออัยการพิเศษฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมายเพื่อขอเบิกเงินช่วยเหลือจากทางราชการ หรือมูลนิธิช่วยเหลือทางกฎหมายเพื่อขอสนับสนุนและช่วยเหลือผู้ต้องหาหรือจำเลยทั้งหมดหรือบางส่วน⁵³

ในส่วนของบุคลากรที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนการนั้น มีทั้งนิติกรประจำสำนักงาน พนักงานอัยการ ทนายความอาสา และทนายความอาวุโสคอยให้บริการแก่ประชาชน

สำหรับการว่าความทั้งทางแพ่งและทางอาญานั้น สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนจะจัดทนายความที่เรียกว่า “ทนายความอาสา” เป็นผู้รับผิดชอบในด้านการว่าความแก่ต่างคดี โดยมีทนายความอาวุโสคอยให้คำปรึกษาแก่ทนายความอาสา และหากเรื่องใดที่มีความสลับซับซ้อนทนายความอาสาสามารถขอคำแนะนำจากพนักงานอัยการ ในทุกคดีที่ให้ความช่วยเหลือนั้น จะมีหัวหน้าพนักงานอัยการเป็นผู้ดูแลควบคุมการทำงานอีกชั้นหนึ่ง⁵⁴

ผู้ที่เป็นทนายความอาสาต้องประกอบวิชาชีพทางกฎหมายโดยเป็นทนายความมาแล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 ปี และเคยว่าความในศาลยุติธรรมมาแล้วไม่น้อยกว่า 10 คดี ในจำนวนนี้ต้องเป็น

⁵³ ระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 37

⁵⁴ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender) พ.ศ. 2547, หน้า 45.

คดีแพ่งไม่น้อยกว่า 5 คดี⁵⁵ ส่วนทนายความอาวุโส นั้น ได้แก่ ข้าราชการที่ได้รับเงินบำเหน็จหรือบำนาญจากสำนักงานอัยการสูงสุด หรือหน่วยราชการอื่น หรือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่อัยการสูงสุดเห็นสมควรรับไว้เป็นทนายความอาวุโส⁵⁶

สถิติการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนในปีงบประมาณ 2546⁵⁷

1. การช่วยเหลือทางอรรถคดีโดยการจัดหาทนายความว่าความแก่ต่างแก่ประชาชนที่ยากจน 1,421 เรื่อง
2. การให้ความช่วยเหลือในการทำนิติกรรมต่าง ๆ , การให้คำปรึกษาแนะนำ และการช่วยเหลือประนอมข้อพิพาทแก่ประชาชน 49,270 เรื่อง
3. การเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน 14,385 เรื่อง
4. การเผยแพร่ความรู้เรื่องการระงับข้อพิพาทโดยการไกล่เกลี่ยโดยอนุญาโตตุลาการแก่ประชาชนทั่วไปโดยอนุญาโตตุลาการแก่ประชาชนทั่วไป 10,019 หมู่บ้าน
5. การรับเรื่องร้องเรียนเรื่องการละเมิดสิทธิและการให้คำปรึกษาแนะนำ 605 เรื่อง

แม้ว่า สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ได้ปฏิบัติหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชน ทั้งในการให้บริการทางศาลแก่ประชาชนตามที่กฎหมายกำหนดว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ การให้คำปรึกษา หรือคำแนะนำทางกฎหมายแก่ประชาชน การให้ความช่วยเหลือในการจัดทำนิติกรรมสัญญา การให้ความช่วยเหลือในการประนอมข้อพิพาททั้งทางแพ่งและทางอาญาอันเป็นความ ผิดอันยอมความได้ ตลอดจน การให้ความช่วยเหลือในทางอรรถคดีแก่ประชาชน ผู้ต้องหา และจำเลยที่ยากจน ตั้งแต่ พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา แต่ทั้งนี้ ก็ยังคงประสบกับปัญหาต่าง ๆ ดังนี้⁵⁸

⁵⁵ ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2546 ข้อ 44/2

⁵⁶ ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2546 ข้อ 44/3

⁵⁷ www.Lawaid.ago.go.th/start1.html

⁵⁸ นภสินธุ์ มรกต, อำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการ : ศึกษาเฉพาะกรณีการคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน, วิทยานิพนธ์ , นิติศาสตรมหาบัณฑิต , 2539 หน้า 137- 147.

1) ปัญหาด้านอัตราค่าจ้าง

ปัญหาเร่งด่วนและสำคัญที่สุดในการดำเนินงานของสำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน คือ การขาดเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานที่มีไม่เพียงพอกับปริมาณของงาน ส่วนใหญ่แล้วพบว่า เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานฯ ในแต่ละจังหวัด มีความจำเป็นที่จะปฏิบัติงานด้านคดีซึ่งถือเป็นภารกิจหลักของพนักงานอัยการมากกว่าที่จะทุ่มเทให้กับงานของสำนักงาน นอกจากนี้สำนักงานให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนมีไม่ครบทุกจังหวัด จึงทำให้การดำเนินงานของสำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัจจุบัน สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนเฉพาะในกรุงเทพมหานคร มีทนายความอาสาจำนวน 28 คน และทนายความอาวุโสจำนวน 13 คน⁵⁹

2) ปัญหาด้านงบประมาณ

การดำเนินงานของสำนักงานคุ้มครองสิทธิ และช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน นั้นได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากงบประมาณรายจ่ายประจำปีของรัฐ

3) ปัญหาด้านค่าตอบแทนทนายความอาสา

ทนายความอาสา และทนายความอาวุโสมิใช่ข้าราชการสังกัดสำนักงานอัยการสูงสุด ดังนั้นจึงไม่ได้รับเงินเดือน แต่จะได้รับค่าตอบแทนในการดำเนินคดีแต่ละครั้ง โดยกำหนดค่าตอบแทนในการให้คำปรึกษาวันละ 500 บาท และค่าตอบแทนในการว่าความวันละ 600 บาท กรณีที่ต้องเดินทางไปต่างจังหวัดจะได้รับค่าตอบแทนวันละ 1,200 บาท (ไม่รวมค่าเดินทาง) สำหรับทนายความอาวุโสได้รับค่าตอบแทนในการให้คำปรึกษาวันละ 600 บาท⁶⁰ เนื่องจาก ค่าตอบแทนที่น้อยเกินไป และการเบิกจ่ายงบประมาณตอบแทนของทางราชการที่ยังยากซับซ้อนทำให้ไม่มีทนายความลงทะเบียนสมัครเป็นทนายความอาสาในปริมาณที่เพียงพอ

⁵⁹ สัมภาษณ์ กุลพล พลวัน อธิบดีอัยการฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย ณ สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน สำนักงานอัยการสูงสุด , 25 พฤษภาคม 2547 , (กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender) , พ.ศ. 2547 , หน้า 46.)

⁶⁰ ระเบียบสำนักงานอัยการสูงสุดว่าด้วยการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ.

นอกจากนี้ การดำเนินการของทนายความอาสาเป็นไปได้ด้วยความอิสระเนื่องจากไม่ได้เป็นข้าราชการซึ่งอาจถูกควบคุมได้ ทำให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยที่ยากจนไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างที่ควร

4) ปัญหาด้านบุคลากร

สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนดำเนินการภายในสำนักงาน อัยการ และได้ใช้บุคลากรรับผิดชอบงานทั้งสองอย่างร่วมกัน ได้แก่ งานด้านคดีความ และงานในสำนักงานคุ้มครองสิทธิฯ ซึ่งเป็นงานที่มีลักษณะแตกต่างกัน นอกจากนี้ พนักงานอัยการถือว่าด้านคดีเป็นงานหลัก ส่วนงานในสำนักงานคุ้มครองสิทธิฯ เป็นงานรอง ดังนั้นจึงทำให้การให้ความช่วยเหลือไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

แต่อย่างไรก็ดี มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการให้ความช่วยเหลือด้านอรรถคดีแก่ผู้ต้องหาและจำเลยของสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน เนื่องจากเห็นว่า ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจนให้การดำเนินงานทนายประชาชนเป็นหน้าที่ของพนักงานอัยการฯ มีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาทั้งคดีอาญา และคดีแพ่ง หากจะให้พนักงานอัยการทำหน้าที่แตกต่างคดีที่ฟ้องด้วยอาจทำให้ไม่สอดคล้องกับหน้าที่ที่วางไว้⁶¹

ดังนั้นในทางปฏิบัติ สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน จึงต้องกำหนดขอบเขตการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลย และขอบเขตในการให้ความช่วยเหลือประการสำคัญ คือ การให้ความช่วยเหลือเฉพาะกรณีที่พนักงานอัยการมิได้เป็นผู้สั่งคดีหรือเป็นโจทก์เท่านั้น ทนายความอาสาไม่สามารถให้ความช่วยเหลือในคดีที่รัฐเป็นคู่ความไม่ว่าในฐานะโจทก์หรือจำเลย⁶²

ปัจจุบัน คดีอาญาส่วนใหญ่พนักงานอัยการจะเป็นโจทก์ฟ้องคดีเอง ทำให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ยากจนไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนได้ การให้ความช่วยเหลือเฉพาะคดีอาญาที่พนักงานอัยการมิได้เป็นผู้สั่งคดีหรือเป็นโจทก์นี้ แม้จะช่วยขจัดปัญหาเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการที่กรมอัยการสูงสุดกำหนดไว้ได้มาก

⁶¹ นิตยา สิมานันท์, องค์กรให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายของรัฐในคดีอาญาแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลย, วิทยานิพนธ์, นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า 175.

⁶² ระเบียบกรมอัยการว่าด้วย การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2533 ข้อ 30

ก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ยากจนได้

1.3 สำนักงานกลางช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากจน (กชก.)⁶³

สำนักงานกลางช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากจน (กชก.) เป็นหน่วยงานของราชการ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา ชี้แจงด้านกฎหมายแก่ผู้ขอความช่วยเหลือที่เป็นเกษตรกรหรือผู้ยากจนให้เข้าใจ และดำเนินการได้ถูกต้อง

2. เพื่อช่วยระงับข้อพิพาทในเรื่องกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองในที่ดิน หรือข้อพิพาทอื่น ๆ ที่มีอยู่หรือกำลังเกิดขึ้น

3. เพื่อให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย และคดีความ

4. ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุงมาตรการในการช่วยเหลือแก่เกษตรกร หรือผู้ยากจน

5. ประสานงานกับหน่วยงานอื่นของรัฐ หรือหน่วยงานเอกชนอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือบรรลุถึงเป้าหมาย

ผู้มีสิทธิขอความช่วยเหลือจะต้องเป็น “เกษตรกร” (หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำนาเกลือ เลี้ยงสัตว์ หรือเกษตรกรรมอื่น ๆ ตามที่สำนักงานกลางช่วยเหลือเกษตรกร และผู้ยากจน กำหนดไว้ หรือเป็น “ผู้ยากจน” (หมายความว่า เป็นผู้ที่ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอ และอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น)

1.4 โครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์ ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์ ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เดิมเป็นกิจกรรมของนักศึกษาในนาม “ชมรมนิติศาสตร์” แต่ภายหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ทำให้ชมรมนิติศึกษาถูกยกเลิกไป⁶⁴

⁶³ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการช่วยเหลือทางกฎหมาย และผู้ยากจน พ.ศ.2528 ว่าด้วย นโยบายและแนวทางการให้ความช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากจน (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกลางช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากจน (กชก.) , 2528 , หน้า 63 – 66.

ต่อมา ทางคณะนิติศาสตร์เห็นว่ากิจกรรมของชมรมนิติศาสตร์เป็นประโยชน์ต่อนักศึกษา และสังคมส่วนรวม จึงได้จัดตั้งโครงการขึ้นมาใหม่โดยชื่อที่ว่า “โครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์” และได้เริ่มดำเนินการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2521⁶⁵ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะปลูกฝังให้นักศึกษาได้ตระหนักถึงภาระหน้าที่ในการนำความรู้ที่ได้รับมาไปใช้ช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม

การให้ความช่วยเหลือของโครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์ ศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระยะแรกอยู่ในความควบคุมดูแลของ คณะกรรมการส่งเสริมวิชาชีพคณะนิติศาสตร์ ต่อมา คณะนิติศาสตร์เห็นว่าควรมีหน่วยงานเข้ามารับผิดชอบด้านบริการทางสังคมให้เป็นกิจจะลักษณะจึงได้จัดตั้ง “ศูนย์นิติศาสตร์” ขึ้นมาทำหน้าที่ควบคุม ดูแล บริหารจัดการ โครงการดังกล่าว ซึ่งวัตถุประสงค์ของศูนย์นิติศาสตร์มีดังต่อไปนี้

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ และช่วยเหลือประชาชนทางด้านกฎหมาย
2. เพื่อฝึกอบรมให้นักศึกษามีทักษะในการใช้กฎหมายภาคปฏิบัติ และมีคุณธรรมในการใช้วิชาชีพทางกฎหมาย
3. เพื่ออบรมและปลูกฝังให้นักศึกษาตระหนักถึงภาระหน้าที่อันจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม
4. เพื่อศึกษา วิจัย ปัญหากฎหมายกับสังคม

ปัจจุบัน โครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์ฯ มีกิจกรรมที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่

1. เผยแพร่ความรู้ทางด้านกฎหมายแก่ประชาชน โดยเฉพาะประชาชนในชนบท

การเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายจัดทำในรูปแบบของการอบรมกฎหมายระยะสั้นให้แก่ผู้นำท้องถิ่น การออกค่ายอาสาพัฒนาและเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายสู่ชนบท การจัดรายการให้ความรู้

⁶⁴ โครงการเผยแพร่วิชานิติศาสตร์ ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , www.Law.Tu.ac.th

⁶⁵ ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , โครงการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนชนบทในเขตยากจน, พ.ศ. 2531 (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2531) หน้า 12.

ด้านกฎหมายแก่ประชาชนทางวิทยุและโทรทัศน์ และจัดทำหนังสือกฎหมายแจกจ่ายแก่ประชาชน โดยทั่วไป

2 ช่วยเหลือประชาชนทางอรรถคดี

ได้มีการจัดตั้ง “สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย” ขึ้นที่ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประชาชนสามารถขอความช่วยเหลือโดย เขียนจดหมายขอรับคำปรึกษา ปัญหากฎหมายทางไปรษณีย์ หรือติดต่อขอความช่วยเหลือโดยตรงที่สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายในวันและเวลาราชการ

กรณีที่เกิดข้อพิพาททางกฎหมายขึ้น ทางสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายจะให้การช่วยเหลือโดยเชิญคู่กรณีมาไกล่เกลี่ย หากไม่สามารถไกล่เกลี่ยได้และต้องดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นศาล สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายจะจัดหาทนายความเข้าช่วยว่าต่างแก้คดีให้โดยไม่คิดค่าทนายความ แต่ต้องเข้าเงื่อนไขของการให้ความช่วยเหลือ ดังต่อไปนี้

1. ผู้มีส่วนได้เสียต้องยื่นคำร้องขอความช่วยเหลือต่อสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแก่ประชาชน
2. เป็นการขอความช่วยเหลือในเรื่องที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม
3. การร้องขอต้องเป็นไปด้วยความสุจริต และต้องไม่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด
4. รูปคดีทั้งด้านข้อกฎหมาย และข้อเท็จจริงมีทางที่จะให้ความช่วยเหลือได้
5. ไม่เป็นคดีที่เกี่ยวกับปัญหาครอบครัว เว้นแต่ คดีที่เกี่ยวข้องกับค่าอุปการะเลี้ยงดู

เมื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงเบื้องต้น โดยนิติกร หรือทนายความ ซึ่งจะจัดให้นักศึกษาร่วมรับฟังด้วย หากเข้าหลักเกณฑ์ที่สามารถให้ความช่วยเหลือก็จะนำข้อเท็จจริงนั้นเข้าสู่ที่ประชุม จะมีการลงคะแนนเสียง และใช้เสียงข้างมากในการสรุปว่าจะให้ความช่วยเหลือหรือไม่ เมื่อมีมติเห็นสมควร ประธานฝ่ายช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายก็จะจ่ายสำนวนแก่ทนายความให้ดำเนินการต่อไป

การช่วยเหลือในการดำเนินคดีอาญานี้ ไม่ว่าเป็นการช่วยเหลือในฐานะทนายความ โจทก์ หรือทนายความจำเลยก็ตาม ผู้ขอความช่วยเหลือไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใด ๆ ทั้งสิ้น สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายจะเป็นผู้ออกค่าตอบแทนทนายความและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น ค่า

พาหนะ ค่าเบี้ยเลี้ยง ฯลฯ ทั้งหมด ซึ่งค่าตอบแทนทนายความและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นี้ สำนักงาน ฯ นำเงินมาจากงบประมาณที่มหาวิทยาลัยจัดสรรให้

สถิติการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายของศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 – 2543

พ.ศ.	คดีแพ่ง	คดีอาญา	คดีอื่น ๆ	จำนวนคดี
2535	41	14	6	61
2536	65	29	4	98
2537	57	18	4	79
2538	46	21	8	75
2539	32	13	3	48
2540	-	-	-	39
2541	23	7	-	30
2542	72	10	343	425
2543	47	11	-	58

ตลอดเวลาที่ผ่านมา ศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือ และบริการ ทางกฎหมายแก่สังคมตลอดมา แต่อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือยังมีข้อจำกัด เนื่องจาก งบประมาณในการดำเนินการนั้นนำมาจากงบประมาณของมหาวิทยาลัยเท่านั้น ดังนั้นจึง ไม่เพียงพอ กับปริมาณของประชาชนที่ขอรับบริการ

1.5 ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง⁶⁶

ตามระเบียบของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ว่าด้วย การให้ความช่วยเหลือ และให้บริการทางกฎหมาย พ.ศ. 2531 ได้กำหนดโครงการบริหารและการดำเนินงานของสำนักงานช่วยเหลือทางกฎหมาย ให้อยู่ในความดูแลของ คณะกรรมการการบริหาร โดยมีคณบดี คณะนิติศาสตร์ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายเป็นผู้อำนวยการ ทำหน้าที่ควบคุม กำกับดูแล บังคับบัญชาการดำเนินงานของสำนักงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่จะให้ความช่วยเหลือ และให้บริการทาง

⁶⁶ www.Law.Ru.ac.th

กฎหมาย โดยให้คำปรึกษา แนะนำ ด้านการแก้ปัญหาทางกฎหมายแก่ประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม

ปัจจุบัน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้มีโครงการให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายแก่ประชาชนหลายโครงการ อาทิ สำนักช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย โครงการอบรมกฎหมายชาวบ้านเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป โครงการถาม – ตอบปัญหา และการให้คำปรึกษาด้านข้อกฎหมายเบื้องต้นแก่ประชาชนทั่วไป เป็นต้น

การช่วยเหลือประชาชนทางด้านกฎหมายของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง นั้น จะเป็นการให้คำปรึกษา แนะนำมากกว่าการจัดทนายความเข้าต่อสู้คดี เนื่องจาก เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงาน ฯ มีสถานะเป็นข้าราชการดังนั้น จึงไม่อาจเข้าไปให้ความช่วยเหลือดำเนินคดีได้โดยตรง อย่างเช่นทนายความ

1.6 กรมคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

จุดมุ่งหมายสูงสุดของกระบวนการยุติธรรม คือ การสร้างความสงบสุขให้เกิดแก่สังคม โดยใช้วิธีการป้องกัน การคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน สิทธิ และเสรีภาพ ตลอดจนการแก้ไข ปัญหาข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมุ่งถึงความสัมฤทธิ์ผลของความยุติธรรมบนพื้นฐานของมนุษยธรรม และการคุ้มครองสิทธิตามรัฐธรรมนูญ แต่ยังมีปัญหาหลายประการที่ขัดขวางมิให้ประชาชน โดยเฉพาะที่เป็นผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาเข้าถึงความยุติธรรม อาทิเช่น

1. การที่ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในบทบัญญัติของกฎหมายที่ให้สิทธิและเสรีภาพที่ตนพึงมีโดยชอบธรรม ทำให้ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบและล่วงละเมิดสิทธิจากบุคคลที่อยู่ในภาวะที่เหนือกว่า
2. ความยากจนของประชาชนถือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงความยุติธรรม เนื่องจาก การดำเนินคดีนั้น ค่าความต้องจ้างทนายความเพื่อต่อสู้คดีซึ่งบางครั้งอาจมีราคาที่สูงเกินกว่าที่คู่ความ จะจัดหาได้ด้วยตนเอง

จากปัญหาข้างต้นทำให้พบว่า กระบวนการยุติธรรมของประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานกลาง ในการประสานงานให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนที่ไม่ได้รับความยุติธรรมหรือถูกล่วงละเมิดสิทธิ จึงทำให้ประชาชนขาดที่พึ่งในการเข้าถึงความยุติธรรม รัฐบาลได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ กอปรกับมีการปฏิรูประบบราชการใหม่ จึงได้มีการจัดตั้ง “กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ” ขึ้น เมื่อ

วันที่ 3 ตุลาคม 2545 ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 เพื่อรองรับหน้าที่ด้านการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่พึงได้รับตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

หน้าที่ประการสำคัญของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ คือ จะทำหน้าที่เสมือนศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิและเสรีภาพ โดยให้คำปรึกษาแนะนำด้านกฎหมายและสิทธิต่าง ๆ แก่ประชาชน หรือส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายและสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน ช่วยเหลือด้านการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญาเพื่อเป็นค่าตอบแทนแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการดำเนินการของรัฐ ตลอดจนจ่ายค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่ผู้ที่ตกเป็นจำเลยในคดีอาญาที่ผู้นั้นมิได้กระทำความผิดเพื่อรักษาสิทธิของผู้เสียหายและสิทธิของจำเลยผู้บริสุทธิ์ นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่ในการจัดหาทุนความว่าต่างแก่ต่างในอรรถคดีด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ประชาชนได้รับการคุ้มครองและดูแลจากรัฐอย่างทั่วถึง และเท่าเทียมกัน โดยให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้⁶⁷

1. จัดระบบการบริหารจัดการด้านคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน
2. ส่งเสริม และพัฒนาการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน
3. ส่งเสริม และพัฒนาการกลไกการระงับข้อพิพาทในสังคม
4. ประสานงานด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกับภาครัฐและภาคเอกชนทั้งใน และต่างประเทศ
5. พัฒนาระบบ มาตรการ และการดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมรวมทั้งจำเลยที่ถูกดำเนินคดีอาญาโดยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วย
6. ติดตาม ประเมินผลการดำเนินการด้านการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
7. ดำเนินการคุ้มครองพยานตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองพยานในคดีอาญา
8. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิ หรือตามที่กระทรวง หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจึงได้แบ่งหน่วยงานภายในออกเป็น 6 หน่วยงาน ดังต่อไปนี้

⁶⁷ กฎกระทรวง, การแบ่งส่วนราชการกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2545 ข้อ 1, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 2, 9 ตุลาคม 2545, หน้า 241

1. สำนักงานขานุการกรม
2. กองพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพ
3. กองส่งเสริมและระงับข้อพิพาท
4. กองส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพ
5. สำนักคุ้มครองพยาน
6. สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา

สำหรับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการให้ความช่วยเหลือด้านทนายความแก่ผู้ต้องหา และจำเลยที่ยากจนคือ กองพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพ เพราะมีอำนาจหน้าที่ดังนี้⁶⁸

1. พัฒนาระบบ และมาตรการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายด้วยความรวดเร็ว และทั่วถึง
2. รับเรื่องราวร้องทุกข์เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิและเสรีภาพ
3. ให้คำปรึกษา แนะนำด้านกฎหมายและสิทธิต่าง ๆ แก่ประชาชน หรือส่งต่อไปยังหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง
4. ประสานงาน และให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม
5. รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบรรดคดี เพื่อการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพ
6. ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานพิทักษ์สิทธิ และเสรีภาพ
7. ปฏิบัติงานร่วมกัน หรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือที่ได้รับมอบหมาย

คำตอบแทนทนายความอาสา⁶⁹

1. คำตอบแทนทนายความอาสาที่ปฏิบัติหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือทางกฎหมาย ทั้งกรณีปฏิบัติงานในสำนักงาน หรือกรณีเดินทางไปสอบสวนพยานหลักฐาน อัตราไม่เกิน 500 บาท ต่อวัน

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, ข้อ 2

⁶⁹ กรมบัญชีกลางอนุมัติตามหนังสือที่ กค.04009 / 17188 ว่าด้วยการเบิกจ่ายเงินคำตอบแทนแก่บุคคลภายนอกในการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

2. ค่าตอบแทนบุคคลภายนอกที่มีใช้ทนายความอาสา แต่มีความรู้ทางกฎหมายที่มาช่วยปฏิบัติงานตามโครงการดังกล่าว ทั้งกรณีปฏิบัติงานในสำนักงาน หรือกรณีเดินทางไปสอบสวน พยานหลักฐาน อัตราไม่เกิน 250 บาท ต่อวัน

3. ค่าตอบแทนทนายความอาสาหรือบุคคลภายนอก กรณีเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างจังหวัดมีดังนี้

3.1 ค่าพาหนะ ตามที่จ่ายจริง

3.2 ค่าที่พัก

(1) ทนายความเทียบเท่ากับข้าราชการพลเรือนระดับ 3 ไม่เกิน 1,200 บาทต่อคนต่อวัน

(2) บุคคลภายนอกเทียบเท่ากับข้าราชการพลเรือนระดับ ไม่เกิน 800 บาทต่อคนต่อวัน

4. ค่าชดเชยแก่ผู้เดินทางซึ่งเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองสำหรับรถยนต์ส่วนบุคคลที่ใช้ในการเดินทางไปราชการ กิโลเมตรละ 1.50 บาท

ปัจจุบัน เมื่อประชาชนมาขอความช่วยเหลือทางกฎหมาย กองพิทักษ์สิทธิฯ จะรับเรื่องไว้ และตรวจดูว่าอยู่ในขอบเขตที่การให้ความช่วยเหลือหรือไม่ หากการช่วยเหลือจำเป็นต้องมีการดำเนินคดีในศาล กองพิทักษ์สิทธิฯ จะส่งเรื่องให้สภาทนายความทนายความ ดำเนินการต่อไป* เพราะ กรมคุ้มครองสิทธิฯ ไม่มีทนายความว่าความโดยตรง

1.7 กรมราชทัณฑ์

กรมราชทัณฑ์มีความมุ่งหมายที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเท่าเทียมกัน อันเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ดังนั้น เพื่อให้จำเลยที่ถูกคุมขังโดยเฉพาะผู้ที่คดียังอยู่ในระหว่างพิจารณาได้มีโอกาสต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่โดยมิให้การจองจำเป็นข้อจำกัดในการติดต่อ ปรีกษาในเรื่องการต่อสู้คดี รวมทั้งเปิดโอกาสให้จำเลยที่มีฐานะยากจน และไม่มีความรู้ทางกฎหมายให้เข้าใจข้อกฎหมายทั้งในเรื่องของคดีที่ตนเผชิญอยู่ กรมราชทัณฑ์ได้เปิดบริการให้การช่วยเหลือทางกฎหมายต่อผู้ต้องขังขึ้นมาในปี พ.ศ. 2546 เพื่อให้คำปรึกษาทางกฎหมาย การเปิดโอกาสและการให้ความสะดวกในการ พบและปรึกษาทนายความ การจัดมุมหนังสือทางกฎหมาย การเชิญวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้ทางกฎหมาย เป็นต้น

* ตามข้อตกลงของโครงการคลินิกยุติธรรม (E- Justice Clinic)

ในส่วนของเรือนจำนั้น กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดมาตรฐานให้ทุกเรือนจำต้องจัดบริการในด้านการช่วยเหลือสำหรับผู้ต้องขัง⁷⁰ ดังนี้

1. เมื่อจำเลยถูกส่งตัวมาที่เรือนจำ ให้สอบถามความต้องการความช่วยเหลือของผู้ต้องขัง ว่าต้องการทนายความหรือไม่
2. มอบหมายให้เจ้าหน้าที่ด้านกฎหมายรับผิดชอบ ดูแล ให้บริการด้านกฎหมายแก่ผู้ต้องขัง ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานระหว่างผู้ต้องขังและทนายความ หรือองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย หรือที่ปรึกษาด้านกฎหมาย รวมทั้งการจัดให้มีผู้แนะนำทางกฎหมายเบื้องต้นแก่ผู้ต้องขังอย่างเป็นระบบ และเป็นทางการ
3. เชิญวิทยากรผู้มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์ทางด้านกฎหมายมาบรรยายให้ความรู้ และให้คำปรึกษา แนะนำข้อกฎหมายแก่ผู้ต้องขัง ซึ่งปัจจุบัน ได้มีการดำเนินการแล้วที่เรือนจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และปรากฏว่า ได้รับความสนใจอย่างมากมาจากผู้ต้องขัง และทำให้ผู้ต้องขังทราบสถานภาพทางกฎหมายที่แท้จริงของตน

ปัจจุบัน แม้ว่าเรือนจำจะมีข้อจำกัดเรื่องสถานที่ แต่เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้ต้องขังในการพบและคำปรึกษาหารือกับทนายความจึงได้จัดให้ผู้ต้องขังได้พบทนายความในสถานที่เฉพาะแยกจากการเยี่ยมญาติอื่น ๆ และเป็นการพบแบบถึงตัวไม่มีสิ่งกีดกัน⁷¹

1.8 สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์

เป็นโครงการที่ให้บริการแก่ประชาชนในด้านการให้คำปรึกษาปัญหาข้อกฎหมายและปัญหาครอบครัว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบเพราะความไม่รู้กฎหมายให้ได้รับความเป็นธรรมมากขึ้น กรณีที่เป็นปัญหาครอบครัวจะพยายามไกล่เกลี่ยให้คืนดีกัน ถ้าเป็นปัญหาระหว่างบุคคลที่มีไต่อยู่ในครอบครัวเดียวกันจะพยายามชี้ให้เห็นความเป็นธรรมและประโยชน์ของการไกล่เกลี่ยและผ่อนปรนเงื่อนใจโดยไม่จำเป็นต้องขึ้นศาล เมื่อสมาคมรับเรื่องแล้วจะโทรศัพท์ หรือจดหมายแจ้งให้คู่กรณีมาไกล่เกลี่ย จากสถิติการดำเนินงานของสมาคม พบว่า ส่วนมากสมาคมสามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยจนเป็นผลสำเร็จ แต่หากการไกล่เกลี่ยไม่ประสบผลสำเร็จ ทางสมาคมจะติดตามช่วยเหลือในชั้นศาลต่อไป ซึ่งบุคคลที่สมาคมจะให้ความช่วยเหลือดำเนินคดีในชั้นศาลนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่ยากจน และไม่ได้รับความเป็นธรรมอย่างแท้จริง

⁷⁰ นันตี จิตสวา , การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องขัง , www.correct.go.th

⁷¹ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ยธ. 0711/ 768 ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2546

1.9 สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (ส.ส.ส) ⁷² เป็นสมาคมที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2522 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะ

1. ศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย
2. ให้บริการทั่วไปเพื่อจัดการสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
3. เพื่อร่วมมือและประสานงานกับองค์กรหรือสมาคมอื่นที่มีวัตถุประสงค์คล้ายกัน
4. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความสนใจเรื่องสิทธิและเสรีภาพ ทั้งนี้ เพื่อกระจายความคิดและการปฏิบัติออกไปให้ถึงระดับท้องถิ่น
5. เพื่อวางมาตรการดำเนินการพิทักษ์รักษาสิทธิเสรีภาพ

ปัจจุบัน สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนอย่างมากมาย อาทิเช่น โครงการรณรงค์ปัญหาสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขัง การรณรงค์แก้ไขกฎหมายคุ้มครองแรงงาน โครงการช่วยเหลือด้านกฎหมายโครงการส่งเสริมสิทธิกรรมกร การอบรมให้ความรู้ด้านแรงงาน สุขภาพอนามัยแก่คนงานในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเพิ่มความรู้ในเรื่องของกฎหมาย

2. หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาของเอกชน

2.1 สภาพนายความ

ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้มีการตราพระราชบัญญัติทนายความขึ้นเรียกว่าพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2477 สาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้ คือ การเพิ่มเติมคุณสมบัติของที่จะประกอบอาชีพทนายความ โดยกำหนดให้ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีทางนิติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยสามารถเป็นทนายความชั้นหนึ่งได้ เพราะเนื่องจากแต่เดิมนั้น (พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ.2475) ผู้ที่มีสิทธิเป็นทนายความชั้นหนึ่งจะต้องเป็นผู้สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต นอกจากนี้ ยังมีการควบคุมในเรื่องมารยาททนายความ โดยให้พนักงานอัยการมีอำนาจขอให้

⁷² สุชาติ สีแดง, สิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาในการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐด้วยการจัดหาทนายความ ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, วิทยานิพนธ์, นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า 72.

ดำเนินการได้สวนทนายความซึ่งประพฤติผิดมารยาทได้ ดังนั้น จะเห็นได้ตั้งแต่ พ.ศ.2475 เป็นต้นมา วิชาชีพทนายความมีการพัฒนาขึ้นอย่างมีระเบียบ และมีสถาบันที่ทำหน้าที่กำกับดูแล

ทนายความมีบทบาทสำคัญในการให้คำแนะนำปรึกษา และช่วยเหลือในการดำเนินคดี เพื่อให้ประชาชนได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และเพื่อให้การดำเนินกระบวนการยุติธรรม เป็นไปด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม ดังนั้น เพื่อให้การช่วยเหลือมีรูปแบบและเป็นไปในทิศทาง เดียวกันจึงได้มีการจัดตั้งสภาทนายความซึ่งเป็นองค์กรเอกชนขึ้น โดยอาศัยอำนาจของพระราช บัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 โดยมีวัตถุประสงค์ในการ ส่งเสริม ช่วยเหลือ แนะนำ เผยแพร่ และให้ การศึกษาแก่ประชาชนในเรื่องกฎหมาย รวมถึงการช่วยเหลือในการดำเนินคดีแพ่ง และคดีอาญาแก่ ประชาชน ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม⁷³

ทนายความที่ดำเนินการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายได้แก่ ทนายความที่เป็น สมาชิกสภาทนายความซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ในการดำเนินคดีทั้งทางแพ่ง ทางอาญา โดยจะให้ความช่วยเหลือด้านการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกฎหมาย การร่างนิติกรรมสัญญา และการจัดหาทนายความว่าต่างแก่คดีให้

ในการจัดหาทนายความว่าต่างแก่คดีในคดีอาญานั้น ผู้ขอรับความช่วยเหลือไม่ต้องจ่าย ค่าตอบแทนหรือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แก่ทนายความ⁷⁴ แต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมศาล อาทิเช่น ค่าขึ้นศาล ค่าคำร้อง ค่าไต่ถามทนายความ เป็นต้น

ปัจจุบัน เพื่อให้การช่วยเหลือประชาชนเป็นไปอย่างรวดเร็วและครอบคลุมในทุกเรื่อง สภาทนายความจึงจัดให้มีโครงการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย 9 โครงการ ได้แก่⁷⁵

1. โครงการช่วยเหลือประชาชนฝ่ายคดีทั่วไป
2. โครงการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้นแก่ประชาชน
3. โครงการทนายความอาสาประจำส่วนราชการเช่น ศาล สถานีตำรวจ เรือนจำ
4. โครงการพัฒนาวิชาการ และวิชาการ

⁷³ พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528

⁷⁴ ข้อบังคับสภาทนายความ ว่าด้วยการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ.2529 ข้อ 16 กำหนดว่า ประชาชนผู้ได้รับความช่วยเหลือไม่ต้องเสียค่าทนายความ หรือค่าใช้จ่ายใด ๆ ให้แก่ทนายความผู้ดำเนินการทั้งสิ้น

⁷⁵ www.Lawsociety.ro.th

5. โครงการสภานายความพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
6. โครงการทนายความอาสาสิทธิมนุษยชน
7. โครงการส่งเสริมและช่วยเหลือของสำนักงานคุ้มครองผู้บริโภค
8. โครงการส่งเสริมและช่วยเหลือของสำนักงานคดีปกครอง
9. คลินิกยุติธรรม *

ขอบเขตของการให้ความช่วยเหลือ⁷⁶

เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เรื่องการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของบุคคล สภานายความได้ขยายขอบเขตของการช่วยเหลือประชาชนโดยจัดให้มีทนายความให้คำปรึกษาแก่ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน และจัดทนายความแก่จำเลยในคดีอาญาทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ดังนี้

ในเขตกรุงเทพมหานคร เมื่อสภานายความรับเรื่องแล้ว จะจัดทนายความให้โดยเรียงตามลำดับในบัญชีทนายความที่ลงชื่อให้ความช่วยเหลือ และห้ามมิให้ทนายความรับเรื่อง หรือเปลี่ยนตัวทนายความเอง สำหรับในส่วนภูมิภาคเมื่อสภานายความจังหวัดรับเรื่องไว้แล้ว จะส่งให้ประธานทนายความของจังหวัดนั้น ๆ พิจารณา และจัดหาทนายความให้ และแจ้งผลให้ส่วนกลางทราบ

บุคคลผู้มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากสภานายความในการจัดหาทนายความให้ในการดำเนินคดีอาญา

การให้ความช่วยเหลือด้านการจัดหาทนายความนั้น สภานายความจะจัดหาทนายความว่าต่างแก่คดีแก่ผู้ที่ยากจน และไม่ได้รับความเป็นธรรม เท่านั้น⁷⁷ โดยมี “คณะกรรมการช่วยเหลือ

* คลินิกยุติธรรม (E- Justice Clinic) เป็นโครงการที่เกิดจากการร่วมมือระหว่างสภานายความ ,กรมคุ้มครอง สิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม , เนติบัณฑิตยสภา และสถาบันการศึกษา มีวัตถุประสงค์ในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนในการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย และการช่วยเหลือทางคดี และหากเรื่องใดเป็นการขอความช่วยเหลือในการดำเนินคดี สภานายความจะเป็นผู้รับคดีนั้น ไปดำเนินการให้

⁷⁶ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender), พ.ศ. 2547 , หน้า 34.

⁷⁷ พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 มาตรา 78

ประชาชนทางกฎหมาย” เป็นผู้พิจารณาว่า กรณีใดเข้าหลักเกณฑ์ที่สมควรได้รับความช่วยเหลือหรือไม่⁷⁸

การพิจารณาว่าบุคคลใดเป็นผู้ยากจนจะพิจารณาจากการที่บุคคลนั้นไม่สามารถจ้างทนายความเป็นการส่วนตัวได้ สำหรับเรื่องการไม่ได้รับความเป็นธรรมนั้น สภานายความจะให้ความช่วยเหลือทั้งที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน⁷⁹

สำหรับในส่วนกลาง (กรุงเทพมหานคร) ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือสามารถขอติดต่อรับความช่วยเหลือได้ด้วยตนเอง หรือ ยื่นคำร้องเป็นหนังสือแสดงความจำนงที่จะให้สภานายความช่วยเหลือ ณ สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย สภานายความในวันและเวลาราชการ และในส่วนภูมิภาค สามารถขอความช่วยเหลือจากตัวแทนสภานายความในแต่ละจังหวัด กรณีที่ไม่สามารถติดต่อได้ด้วยตนเอง เช่น เจ็บป่วย หรือถูกคุมขัง ให้บิดา มารดา ภรรยา บุตร หรือญาติพี่น้องของตนมาติดต่อแทน เพื่อสอบข้อเท็จจริงเบื้องต้นได้ ผู้ขอความช่วยเหลือเรื่องทนายความ ไม่ต้องเสียค่าทนายความ หรือค่าใช้จ่ายใด ๆ แก่ทนายความผู้ดำเนินการทั้งสิ้น แต่ต้องเสียค่าขึ้นศาล และค่าฤชาธรรมเนียมต่าง ๆ⁸⁰

สำหรับทนายความอาสาที่สภานายความจัดให้แก่ผู้ที่ขอความช่วยเหลือ ได้แก่ ทนายความที่ลงทะเบียนสมัครเป็นทนายความอาสา เมื่อสมัครแล้วจะได้รับการลงทะเบียนประวัติและต้องมาทำงานเป็นเวร โดยที่ความอย่างน้อยเดือนละ 1 คดี (เฉพาะที่ส่วนกลาง) นอกจากนี้ จะมีข้อผูกพันที่จะต้องทำงานตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป และต้องทดลองงาน 1 ปี⁸¹

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁸ พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 หมวด 9 ว่าด้วยการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย

⁷⁹ สัก กอแสงเรือง, การช่วยเหลือผู้ต้องหาและจำเลยของสภานายความ, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลย การสร้างความเสมอภาคและความยุติธรรมในการดำเนินคดีอาญาของไทย, 9 มกราคม 2546 ณ เนติบัณฑิตยสภา

* ในแต่ละจังหวัดมีตัวแทนสภานายความจังหวัดละ 1 คน

⁸⁰ ข้อบังคับสภานายความว่าด้วยการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ. 2529 ข้อ 16

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

คำตอบแทนนายความอาสา⁸²

นายความอาสาจะไม่มีเงินเดือนมีแต่ค่าเบี้ยเลี้ยง และคำตอบแทนในการเสียสละเข้ามาให้ความช่วยเหลือเท่านั้น การจ่ายคำตอบแทนนายความเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่สภานายความกำหนดดังนี้

1. การไปว่าความที่ศาลแพ่งหรือศาลอาญาได้รับคำตอบแทนครั้งละ 100 บาท
2. การไปว่าความที่ศาลแรงงานได้รับคำตอบแทนครั้งละ 150 บาท
3. การไปว่าความที่ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรี ศาลแขวงธนบุรี ได้รับคำตอบแทนครั้งละ 200 บาท
4. การไปปฏิบัติหน้าที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับกฎหมายแก่ประชาชนที่สถานีตำรวจนครบาลต่างๆ ได้คำตอบแทนวันละ 100 บาทต่อหนึ่งคน

การเบิกจ่ายนอกเหนือไปจากเงินคำตอบแทนข้างต้น ให้หัวหน้าสำนักงาน โครงการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายพิจารณาอนุมัติจ่ายตามความจำเป็นและตามความเหมาะสม แต่ต้องไม่เกินครั้งละ 500 บาท

สำหรับค่าเดินทาง นั้น สามารถเบิกได้ตามความเป็นจริงแต่ไม่เกินอัตราที่สภานายความกำหนด ดังนี้

1. ในกรุงเทพมหานคร ไม่เกิน 500 บาท ต่อวัน
2. ในต่างจังหวัด ไม่เกิน 800 บาท ต่อวัน

นายความอาสาต้องทำเรื่องขออนุมัติเบิกจ่ายคำตอบแทน ค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าพาหนะ ค่าที่พัก และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ภายหลังจากดำเนินคดีเสร็จสิ้น

คำตอบแทนสำหรับนายความที่ช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายนั้น มาจาก “กองทุนช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย” ที่สภานายความจัดตั้งขึ้น โดยกองทุนนี้มีแหล่งที่มาจาก⁸³

⁸²ข้อบังคับสภานายความว่าด้วยการเก็บรักษาและการเบิกจ่ายเงินกองทุนช่วยเหลือทางกฎหมาย พ.ศ. 2530 ข้อ 11

⁸³ข้อบังคับสภานายความว่าด้วย การช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ. 2520 ข้อ 4

1. เงินที่สภาพนายความจัดสรรให้ประจำปีเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละสิบของเงินรายได้ของสภาพนายความที่มาจากค่าจดทะเบียนเป็นทนายความ ค่าบำรุง และค่าธรรมเนียมต่าง ๆ
2. เงินอุดหนุนจากรัฐบาลจำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละสิบของรายได้ขอสภาพนายความ (ปัจจุบัน สภาพนายความได้รับงบอุดหนุนจากรัฐบาลโดยผ่านกระทรวงยุติธรรม ประมาณปีละ 50 ล้านบาท ⁸⁴)
3. ทรัพย์สินที่มีผู้บริจาคให้สภาพนายความในรอบปีที่ผ่านมา
4. ดอกผลของเงินตามข้อ 1-3

สถิติการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ประจำปี พ.ศ. 2547 (ระหว่างเดือนมกราคม 2547– เดือนธันวาคม 2547) ⁸⁵

1. การให้ความช่วยเหลือในส่วนกลาง ได้แก่

1.1 ประเภทการให้คำปรึกษากฎหมายโดยตรง จำนวน 318 เรื่อง ดังนี้

1. ความผิดเกี่ยวกับปลอมแปลงเอกสาร	12	เรื่อง
2. ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ	9	เรื่อง
3. ความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพ / ชื่อเสียง	18	เรื่อง
4. ความผิดเกี่ยวกับ ชีวิต ร่างกาย	66	เรื่อง
5. ความผิดเกี่ยวกับเพศ	22	เรื่อง
6. ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน	85	เรื่อง
7. อื่น ๆ ได้แก่ ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด , ความผิดเกี่ยวกับเชื้อ		

ความผิดเกี่ยวกับการจราจร , ความผิดเกี่ยวกับอาวุธปืน , การประกันตัว , ความผิดเกี่ยวกับการค้าประเวณี , ความผิดเกี่ยวกับคนต่างด้าว , ความผิดเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ เรื่อง , ความผิดเกี่ยวกับสิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า ฯลฯ 73 เรื่อง

1.2 ประเภทการให้คำปรึกษากฎหมายทางโทรศัพท์ จำนวน 279 เรื่อง แบ่งเป็น

1. ความผิดเกี่ยวกับปลอมแปลงเอกสาร	9	เรื่อง
2. ความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพ / ชื่อเสียง	21	เรื่อง
3. ความผิดเกี่ยวกับชีวิต ร่างกาย	47	เรื่อง

⁸⁴ ข้อมูลจากเอกสารเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชนของสภาพนายความ พ.ศ.2547

⁸⁵ สภาพนายความ, วารสารข่าวสภาพนายความ, ฉบับที่ 165 ประจำเดือนมกราคม 2548 , หน้า 3.

5. ความผิดเกี่ยวกับศาสนา	338	เรื่อง
6. ความผิดเกี่ยวกับภยันตรายต่อประชาชน	1	เรื่อง
7. ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ	9	เรื่อง
8. อื่น ๆ	77	เรื่อง

1.3 ประเภทการให้ความช่วยเหลือโดยการจัดหาทุนความเชื่อว่าต่างแก่ต่างคดี
อาญา จำนวน 57 คดี อาทิเช่น ความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพ / ชื่อเสียง 2 คดี , ความผิดเกี่ยวกับชีวิต
ร่างกาย 9 คดี เป็นต้น

2. การให้ความช่วยเหลือในส่วนภูมิภาค

การให้ความช่วยเหลือของสภาทนายความแก่ประชาชนในส่วนของคดีอาญาใน
ส่วนภูมิกานั้น จะมาจากการที่ส่วนกลางส่งเรื่องให้ดำเนินการแทน ส่วนใหญ่จะเป็นการจัดหา
ทุนความเข้าดำเนินการว่าต่างแก่คดีให้ ซึ่งในปี 2547 นั้น มีทั้งสิ้น 40 คดี อาทิเช่น ความผิด
เกี่ยวกับชีวิตร่างกาย 9 คดี , ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 18 คดี เป็นต้น

สถิติการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา
ประจำเดือนมกราคม พ.ศ. 2547⁸⁶

1. การให้ความช่วยเหลือในส่วนกลาง ได้แก่

1.1 ประเภทการให้คำปรึกษากฎหมายโดยตรง จำนวน 318 เรื่อง ดังนี้

1. ความผิดเกี่ยวกับปลอมแปลงเอกสาร	5	เรื่อง
2. ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ	3	เรื่อง
3. ความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพ / ชื่อเสียง	5	เรื่อง
4. ความผิดเกี่ยวกับ ชีวิต ร่างกาย	74	เรื่อง
5. ความผิดเกี่ยวกับเพศ	19	เรื่อง
6. ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์	85	เรื่อง
7. อื่น ๆ	40	เรื่อง

⁸⁶สภาทนายความ, วารสารข่าวสภาทนายความ, ฉบับที่ 166 ประจำเดือนกุมภาพันธ์ 2548, หน้า 3

1.2 ประเภทการให้คำปรึกษากฎหมายทางโทรศัพท์ จำนวน 233 เรื่อง

1.3 ประเภทการให้ความช่วยเหลือ โดยการจัดหาทนายความเชื่อว่าต่างแก้ต่างคดี
อาญา จำนวน 49 คดี

2. การให้ความช่วยเหลือในส่วนภูมิภาค

2.1 ประเภทการให้คำปรึกษากฎหมาย

1. ความผิดเกี่ยวกับปลอมแปลงเอกสาร	6	เรื่อง
2. ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ	7	เรื่อง
3. ความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพ / ชื่อเสียง	9	เรื่อง
4. ความผิดเกี่ยวกับ ชีวิต ร่างกาย	61	เรื่อง
5. ความผิดเกี่ยวกับเพศ	32	เรื่อง
6. ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน	58	เรื่อง
7. อื่น ๆ	42	เรื่อง

2.2 ประเภทการให้ความช่วยเหลือ โดยการจัดหาทนายความเชื่อว่าต่างแก้ต่าง
คดีอาญา จำนวน 19 คดี

ปัจจุบัน สภาทนายความมีทนายความลงชื่อเป็นทนายความอาสา (เฉพาะส่วนกลาง)
ประมาณ 300 คน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปริมาณในการให้คำแนะนำปรึกษาและดำเนิน คดีกับ
จำนวนทนายความอาสาแล้วยังมีความแตกต่างกันมาก ทำให้ไม่เพียงพอต่อการให้ความช่วยเหลือ

2.2 มุลนิธิทองใบ ทองเปาด์

อาจารย์ ทองใบ ทองเปาด์ ได้เริ่มให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนที่เดือดร้อนทั้ง
ในด้าน การเผยแพร่ความรู้ด้านกฎหมายแก่ประชาชน* การให้คำปรึกษาด้านกฎหมาย** ตลอดจนให้

* การเผยแพร่ความรู้ด้านกฎหมายแก่ประชาชนปรากฏดังนี้

1. โครงการกฎหมายสู่ชนบท เผยแพร่กฎหมายแก่ชาวบ้าน
2. โครงการกฎหมายสู่โรงเรียนเผยแพร่กฎหมายแก่ครูและนักเรียน
3. โครงการกฎหมายสู่โรงงานเผยแพร่กฎหมายแก่คนงานและการตั้งสหภาพ

** การให้ปรึกษากฎหมายในแต่ละเดือนประมาณ 60 เรื่องต่อเดือน ซึ่งเป็นการให้คำปรึกษาทางโทรศัพท์
และมาขอรับคำปรึกษาคำด้วยตนเอง

ความช่วยเหลือทางอรรถคดีโดยเป็นทนายความรับว่าต่างแก้คดีโดยไม่คิดมูลค่าแก่ผู้มีฐานะยากจน, ไม่ได้รับความเป็นธรรม, ไม่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดและคดียังดำเนินต่อไปได้ ในแต่ละปีจะเป็นทนายความรับว่าความแก่ผู้ต้องหาและจำเลยที่ยากจนเฉลี่ย 30 คดีต่อปี

แม้ว่า ประเทศไทยมีองค์กรให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายหลายหน่วยงาน แต่การให้ความช่วยเหลือในการจัดหาทนายความว่าต่างแก้ผู้ต้องหาและจำเลยที่ยากจนในแต่ละหน่วยงานยังมีข้อจำกัด ทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร และการประสานงานระหว่างองค์กร เนื่องจากปัญหาดังกล่าว หน่วยงานส่วนใหญ่ เช่น กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ คณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จึงให้การช่วยเหลือในการให้คำปรึกษาแนะนำมากกว่าการดำเนินคดีความ บางหน่วยงาน เช่น สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย (สทช.) แม้จะมีบุคลากรให้ความช่วยเหลือแก่จำเลยในการดำเนินคดี แต่มีขอบเขตให้ความช่วยเหลือเฉพาะคดีที่พนักงานอัยการมิได้เป็นผู้สั่งคดีหรือเป็นโจทก์ ปัจจุบัน การดำเนินคดีอาญาส่วนใหญ่อัยการมักเป็นโจทก์ฟ้องคดีเอง ดังนั้น การช่วยเหลือจึงมีจำกัด

สำหรับค่าตอบแทนทนายความอาสานั้น เห็นได้ว่า ทนายความอาสาไม่ได้รับเงินเดือนแต่ได้รับเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงและค่าใช้จ่ายต่อการทำงานในแต่ละครั้ง ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่สูงนักเมื่อเทียบกับสภาพทางเศรษฐกิจของสังคมไทย ดังนั้น จึงไม่ก่อให้เกิดแรงจูงใจในการทำงาน

3.3 ปัญหาของรัฐในการจัดหาทนายความแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

ปัจจุบัน การให้ความช่วยเหลือโดยรัฐจัดหาทนายความอาสา ทนายความขอแรง และที่ปรึกษากฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญานั้นยังประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาด้านคุณภาพของทนายความ ปัญหาด้านค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ปัญหาด้านความไม่เพียงพอของทนายความ

3.3.1 ปัญหาด้านคุณภาพของทนายความที่รัฐจัดให้ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

(1) ปัญหาด้านคุณภาพของทนายความอาสา

เดิม พนักงานสอบสวนมีหน้าที่จัดหาทนายความแก่ผู้ต้องหาที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปี เท่านั้น แต่หลังจากที่ประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2547 กฎหมายได้เพิ่มหน้าที่แก่พนักงานสอบสวนในการจัดหาทนายความอาสาแก่ผู้ต้องหาในกรณีดังต่อไปนี้ด้วย

1.1 คดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิตหรือคดีที่ผู้ต้องหาอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้พนักงานสอบสวนจัดหาทนายความให้โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้ต้องหาต้องการหรือไม่

1.2 คดีที่มีอัตราโทษจำคุกทุกคดีก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการทนายความให้พนักงานสอบสวนจัดหาทนายความให้

ทนายความที่พนักงานสอบสวนจัดหาให้ผู้ต้องหา ได้แก่ ทนายความอาสาที่สภาทนายความจัดให้อยู่ประจำสถานีตำรวจนั้น กรณีที่ไม่มีทนายความอาสาประจำสถานีตำรวจ พนักงานสอบสวนจะร้องขอให้สภาทนายความ (กรณีสถานีตำรวจอยู่ในกรุงเทพมหานคร) หรือประธานทนายความจังหวัด (กรณีสถานีตำรวจอยู่ในจังหวัดอื่น) ให้จัดทนายความอาสาเข้าฟังการสอบสวนได้

ในชั้นสอบสวนนี้ ทนายความที่เข้าฟังการสอบปากคำผู้ต้องหาไม่มีหน้าที่ตอบคำถามแทนผู้ต้องหา เว้นแต่ ในกรณีที่คำถามไม่ชัดเจนหรือเป็นคำถามในข้อกฎหมาย ทนายความอาสาสามารถอธิบายหรือชี้แจงเพิ่มเติมได้ หากทนายความเห็นว่า การสอบปากคำนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย ทนายความสามารถคัดค้านหรือทักท้วงการสอบปากคำนั้น ได้ เห็นได้ว่า ทนายความเพียงแต่ มีหน้าที่คุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาเท่านั้นยังไม่มียกเว้นบทบาทในการต่อสู้คดีแต่อย่างใด ดังนั้น ในความเห็นของผู้เขียนแล้วเห็นว่า ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบวิชาชีพทนายความตามพระราชบัญญัติทนายความนั้น มีคุณภาพและความสามารถเพียงพอที่จะปฏิบัติหน้าที่ทนายความอาสาได้

(1) ปัญหาด้านคุณภาพของทนายความขอแรง

การตั้งทนายความขอแรงแก่จำเลยในชั้นศาลนั้น กฎหมายมิได้กำหนดขั้นตอนและรายละเอียดว่าต้องทำเช่นไร ในทางปฏิบัติ หากทนายความผู้ใดมีความประสงค์ที่จะรับเป็นทนายความขอแรงให้มาขึ้นทะเบียนไว้ที่สำนักงานศาลยุติธรรมประจำศาลนั้น ๆ โดยจะเรียงลำดับตามการสมัคร

ก่อน – หลัง หรือจัดเรียงตามตัวอักษร เมื่อจำเลยในคดีอาญาแจ้งต่อศาลในวันที่พนักงานอัยการยื่นฟ้องต่อศาลว่าไม่มีทนายความ และเมื่อศาลถามว่าต้องการทนายความหรือไม่ ถ้าจำเลยแจ้งว่าต้องการศาลจะตั้งทนายความขอแรงให้โดยจดยรายละเอียดยในรายงานกระบวนการพิจารณาของศาล ต่อจากนั้นเจ้าหน้าที่ศาลจะตรวจดูรายชื่อตามบัญชีรายชื่อทนายความขอแรงว่าขณะนี้ถึงลำดับรายชื่อของผู้ใดแล้วจึงพิมพ์รายชื่อเพื่อให้ผู้พิพากษาลงนาม และแจ้งแก่ทนายความผู้นั้นว่าให้ปฏิบัติหน้าที่ว่าความแตกต่างแก่จำเลยต่อไป⁸⁷

เห็นได้ว่า ศาลไม่มีโอกาสใช้ดุลพินิจว่า คดีที่ให้ทนายความดำเนินการนั้นมีความยากง่ายเหมาะสม กับประสิทธิภาพของทนายความขอแรงแต่ละคนหรือไม่ ทำให้ในบางคดีจำเลยอาจได้ทนายความขอแรงที่ยังขาดประสบการณ์ หรือ ไม่มีความชำนาญในการต่อสู้ดำเนินคดี

ปัจจุบัน ทนายความขอแรงส่วนใหญ่มักเป็นทนายความที่จบใหม่ เนื่องจาก การกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครสอบผู้ช่วยผู้พิพากษาและอัยการผู้ช่วยซึ่งต้องผ่านการว่าความมาแล้วตามจำนวนคดีที่กำหนดทำให้ทนายความที่จะสมัครสอบจำเป็นต้องหาประสบการณ์ในการว่าความโดยวิธีขอขึ้นทะเบียนเป็นทนายความขอแรง ดังนั้น การเข้ามาเป็นทนายความขอแรงจึงเป็นทางหนึ่งของทนายความที่เพิ่งจบใหม่จะมีโอกาสหาประสบการณ์ในคดีและขณะเดียวกันเป็นทางที่จะได้มีคุณสมบัติในการที่จะไปสอบในตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาหรืออัยการผู้ช่วย⁸⁸

3.3.2 ปัญหาด้านค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่รัฐจัดหาให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

(1) ค่าตอบแทนทนายความที่รัฐจัดหาให้แก่ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน

ก่อนมีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตาม พ.ร.บ.แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2547) ค่าตอบแทนทนายความอาสารัฐจัดหาให้ในชั้นสอบสวนให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด⁸⁹ ซึ่งกฎหมายที่บังคับใช้ในขณะนั้น ได้แก่ ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วย การจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่รัฐจัดหาให้ในชั้นสอบสวน

⁸⁷ สฤกษ์ ธีฎกิจงานุกิจ, ทนายความขอแรง ความจริงที่สังคมควรรู้, วารสารสภาพทนายความ, เล่มที่ 40, ปีที่ 10 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2545) หน้า 14.

⁸⁸ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender), พ.ศ. 2547, หน้า 21.

⁸⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134 ทวิ

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134 ทวิ พ.ศ. 2543 ซึ่งให้คิดค่าตอบแทนในอัตราครั้งละ 500 บาท เมื่อเข้าร่วมปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละครั้งแต่มีข้อจำกัดว่าให้เบิกได้วันละไม่เกิน 1 ครั้ง ซึ่งเท่ากับได้วันละไม่เกิน 500 บาท ทั้งนี้ ต้องให้พนักงานสอบสวนลงนามรับรองการปฏิบัติงานด้วย

สำหรับค่าใช้จ่ายของทนายความอาสาในกรณีที่มีการสอบสวนนอกเขตอำเภออันเป็นที่ตั้ง ที่ทำการของพนักงานสอบสวนให้ถือเกณฑ์จ่ายเหมือนการเดินทางไปราชการให้เบิกจ่ายในแต่ละครั้งที่ปฏิบัติหน้าที่โดยเทียบตำแหน่งข้าราชการพลเรือนเพื่อสิทธิในการเบิกค่าใช้จ่าย ดังนี้

- 1) ผู้ที่เป็นทนายความมาแล้วไม่ถึง 5 ปี เทียบเท่ากับตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 5
- 2) ผู้ที่เป็นทนายความมาแล้วตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไปแต่ไม่ถึง 15 ปี เทียบเท่ากับตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 6
- 3) ผู้ที่เป็นทนายความมาแล้วตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป เทียบเท่ากับตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 6
- 4) ผู้ที่เป็นทนายความมาแล้วตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป เทียบเท่ากับตำแหน่งข้าราชการพลเรือนระดับ 9

สำหรับ ทนายความอาสาที่มีเหตุจำเป็นต้องเดินทางไปให้คำปรึกษาและเข้าฟังการถามคำให้การผู้ต้องหาที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปี ต่างอำเภอจากสำนักงานทนายความของตนที่ได้จัดแจ้งต่อสภาทนายความ สามารถเบิกค่าพาหนะตามระยะทางไป – กลับ ในอัตรากิโลเมตรละ 1.50 บาท (ต่อ 1 เที้ยว) และหากมีความจำเป็นต้องหาที่พักเนื่องจากระยะทาง ประกอบกับต้องปฏิบัติงานระหว่างเวลา 18.00 น. – 6.00 น. ทนายความสามารถเบิกค่าที่พักได้ตามหลักฐานที่จ่ายจริงและตามสมควรแก่เหตุ⁹⁰

แม้ว่า ได้มีการแก้ไขเรื่องค่าตอบแทนทนายความอาสาว่าให้เป็นไปตามระเบียบที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด โดยได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง⁹¹ แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากกระทรวง

⁹⁰ คำสั่งสภาทนายความที่ 103 / 2543 เรื่อง ระเบียบสำนักงานสิทธิมนุษยชนว่าด้วยการดำเนินงานตามโครงการทนายความอาสาให้คำปรึกษาและเข้าฟังการถามคำให้การผู้ต้องหา (ผู้ต้องหาอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา) พ.ศ. 2543 ข้อ 6.

⁹¹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 134/1 วรรคสาม

ยุติธรรมยังมีได้ออกระเบียบฉบับใหม่ดังนั้นจึงต้องใช้ระเบียบฉบับเดิมไปพลางก่อน ดังนั้น
 หน่วยงานอาสาจึงได้รับเงินค่าตอบแทนวันละไม่เกิน 500 บาท

(2) ค่าตอบแทนนายความขอแรงที่รัฐจัดหาให้แก่จำเลยในชั้นศาล

ก่อนแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในครั้งนี้ ค่าตอบแทนของนายความ
 ขอแรงที่ศาลตั้งให้แก่จำเลยนั้นเป็นไปตามระเบียบที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด²² ได้แก่ ระเบียบ
 กระทรวงยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่นายความที่ศาลตั้งให้ผู้ต้องหาหรือ
 จำเลย พ.ศ. 2539 ซึ่งให้คิดค่าตอบแทนแบบเหมาจ่ายภายใต้ข้อกำหนดดังต่อไปนี้

คดีประเภทที่ 1 เป็นคดีที่มีโทษประหารชีวิต อัตราขั้นต่ำเรื่องละ 4,000 บาท ชั้นสูง
 เรื่องละ 10,000 บาท

คดีประเภทที่ 2 เป็นคดีที่มีโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไปแต่ไม่ถึงประหารชีวิต
 อัตราขั้นต่ำเรื่องละ 3,000 บาท ชั้นสูงเรื่องละ 8,000 บาท

คดีประเภทที่ 3 เป็นคดีอื่นนอกจากประเภทที่ 1 และ 2 อัตราขั้นต่ำเรื่องละ 2,000
 บาท ชั้นสูงเรื่องละ 6,000 บาท

ค่าตอบแทนนายความขอแรงตามระเบียบนี้เป็นการตอบแทนในลักษณะเหมาจ่ายเป็นราย
 คดีโดยพิจารณาจากอัตราโทษเป็นหลักและจะจ่ายเมื่อคดีเสร็จเท่านั้น ดังนั้น เมื่อโจทก์หรือหรือ
 อัยการส่งประเด็นไปสืบพยานที่ต่างจังหวัด นายความขอแรงมักจะไม่ตามประเด็นไปซักค้านพยาน
 เพราะไม่สามารถเบิกค่าพาหนะ และค่าที่พักจากศาลได้ก่อน²³ หรือแม้ว่าจะมีค่าใช้จ่ายในบางส่วนที่
 เบิกได้ เช่น ค่าพาหนะแต่ก็เบิกไม่เท่าจำนวนที่จ่ายจริง รัฐจะจ่ายให้ตามอัตราที่กำหนดเท่านั้น ด้วย
 เหตุนี้ จึงทำให้ทนายความขอแรงไม่ชวนขวยหาพยานหลักฐานเท่าที่ควร ทำให้จำเลยเสียเปรียบ
 ในทางคดีและไม่สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ และไม่ได้รับความเป็นธรรม ดังนั้น จึงควรมีการปรับ
 อัตราค่าใช้จ่ายแก่นายความขอแรงให้เหมาะสมกับหน้าที่ที่ทนายความนั้นต้องปฏิบัติ

²² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 วรรคท้าย

²³ สัก กอแสงเรือง, การช่วยเหลือผู้ต้องหาและจำเลยของสภานายความ, เอกสารประกอบการเสวนาทาง
 วิชาการ เรื่อง การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหา และจำเลย การสร้างความเสมอภาคและความยุติธรรมในระบบ
 การดำเนินคดีอาญาของไทย, เนติบัณฑิตยสภา, 9 มกราคม 2546

(2) ค่าตอบแทนที่ปรึกษากฎหมายในศาลเยาวชนและครอบครัว

ค่าตอบแทนของที่ปรึกษากฎหมายในศาลเยาวชนและครอบครัว นั้น ศาลจะพิจารณาจากความยากง่ายของลักษณะคดีเทียบกับเวลาที่ที่ปรึกษากฎหมายต้องปฏิบัติในการว่าคดี แต่ในคดีที่จำเลยให้การรับสารภาพ หรือคดีที่เสร็จโดยศาลเยาวชนและครอบครัวไม่ได้พิพากษา เช่น คดีที่โจทก์ถอนฟ้อง หรือมีการประนีประนอมยอมความกัน หรือ จำเลยตาย ให้ศาลจ่ายค่าตอบแทนในอัตราครึ่งหนึ่งของอัตราธรรมดา หรือตามที่ศาลเห็นสมควร ให้ศาลจ่ายค่าตอบแทนเมื่อคดีถึงที่สุด⁹⁴

สำหรับอัตราค่าป่วยการที่ปรึกษากฎหมายที่ศาลแต่งตั้งให้แก่เด็กหรือเยาวชนที่เป็นจำเลย นั้น เป็นไปตามระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วย ค่าป่วยการที่ปรึกษากฎหมายที่ศาลแต่งตั้งให้แก่เด็กหรือเยาวชนที่เป็นจำเลย พ.ศ. 2539 ดังนี้

1. คดีที่มีโทษประหารชีวิต ชั้นต่ำเรื่องละ 800 บาท ชั้นสูงเรื่องละ 4,000 บาท
2. คดีที่มีอัตราโทษอย่างสูงตั้งแต่สิบปีขึ้นไปแต่ไม่ถึงประหารชีวิต ชั้นต่ำเรื่องละ 600 บาท ชั้นสูงเรื่องละ 3,000 บาท
3. คดีที่มีอัตราโทษอย่างสูงตั้งแต่สามปีขึ้นไปแต่ไม่ถึงสิบปี ชั้นต่ำเรื่องละ 400 บาท ชั้นสูงเรื่องละ 2,000 บาท
4. คดีที่มีอัตราโทษนอกเหนือจากประเภทที่ 1, 2 และ 3 ชั้นต่ำเรื่องละ 300 บาท ชั้นสูงเรื่องละ 1,000 บาท

3.3.3 ปัญหาด้านความไม่เพียงพอขอทนายความที่รัฐจัดหาให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

แม้ว่า การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะมีหลายองค์กรที่เป็นทั้งที่เป็นองค์กรของรัฐและเอกชนๆ เช่น สำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, คณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ , กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ เป็นต้นเข้ามาให้ความช่วยเหลือ แต่กระนั้นก็ตาม การช่วยเหลือจะเป็นไปในรูปแบบของการให้คำปรึกษาแนะนำมากกว่าการดำเนินคดีทางศาล ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านจำนวนบุคลากรซึ่งมีจำนวนไม่มากนักในแต่ละองค์กร ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากปัญหาใน

⁹⁴ ระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วย ค่าป่วยการที่ปรึกษากฎหมายที่ศาลแต่งตั้งให้แก่เด็ก หรือเยาวชนที่เป็นจำเลย พ.ศ. 2539

เรื่องค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติงานมีจำนวนไม่มากนัก จึงส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจให้
ทนายความเข้ามาทำงานเพื่อสังคมไม่มากนัก

ในทางปฏิบัติที่ผ่านมา การช่วยเหลือผู้ต้องหาและจำเลยโดยรัฐจัดหาทนายความให้นี้ เกิด
ปัญหาสำคัญหลายประการ ได้แก่ ปัญหาด้านคุณภาพทนายความ เพราะการที่ศาลแต่งตั้งทนายความ
ช่วยเหลือโดยใช้ระบบการหมุนเวียนทนายความตามบัญชีทนายความขอแรงของศาลเป็นหลักอาจทำ
ให้ไม่สามารถช่วยเหลือจำเลยได้อย่างเต็มที่เพราะทนายความบางคนอาจชำนาญทางคดีแพ่งแต่ไม่
เชี่ยวชาญในการดำเนินคดีอาญา นอกจากนี้ ทนายความขอแรงส่วนมากเป็นทนายความที่เพิ่งได้รับ
ใบอนุญาตว่าความใหม่ ๆ แม้จะมีความกระตือรือร้นแต่ยังขาดทักษะในการปฏิบัติหน้าที่เพราะไม่เคย
มีประสบการณ์ในการว่าความมาก่อน ทนายความขอแรงจึงไม่อาจให้ความคุ้มครองแก่จำเลยได้มาก
เท่าที่ควร

นอกจากนี้ ปัญหาจากการขาดงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอทำให้ทนายความที่เข้ามา
ช่วยเหลือผู้ต้องหาและจำเลยได้รับค่าตอบแทนที่ค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับงานที่ทำ จึงส่งผลให้
ทนายความไม่เข้ามาช่วยเหลือสังคม จึงก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนทนายความต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย